

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра педагогіки та методики початкового навчання

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: «Громадянська компетентність на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі: особливості та технології формування»

Виконала студентка 2 курсу, групи МПо- 21
спеціальності 013 Початкова освіта
Мельник Ольга Іванівна

Керівник – кандидат наук з державного
управління, доцент Шершньова Олена
Володимирівна

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
доцент Хом'як Ольга Анатоліївна

Острог, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У СИСТЕМУ ОСВІТИ УКРАЇНИ	7
Висновки до розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ «ІДЕАЛЬНОГО ГРОМАДЯНИНА» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	19
2.1. Основні елементи громадянської освіти у початковій школі	19
2.2. Основні методи залучення дітей до вивчення своїх прав та обов'язків	29
2.3. Проведення педагогічного експерименту на базі Острозького ліцею №1	39
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	48
3.1. Роль вчителів молодших класів у формуванні громадянських компетенцій школярів початкової школи	48
3.2. Можливі шляхи залучення батьків до формування у дитини громадянських компетенцій	62
Висновки до розділу 3	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування людини починається змалечку. Роль початкової школи в цьому процесі важко переоцінити. Саме в цей період формуються підвалини для подальшого розвитку дитини як особистості. До початку 2017 року в шкільній програмі не існувало комплексного підходу до формування громадянських компетенцій школярів, а існували лише їх елементи. З впровадженням інтегрованого курсу «Я досліджую світ» ситуація значно покращилася.

Після початку повномасштабної війни між росією та Україною у 2022 році, стало зрозуміло наскільки важливим чинником для виживання країни є фактор патріотизму. Він відіграє ключову роль у протидії внутрішнім та зовнішнім деструктивним факторам які напряду можуть зашкодити державі та суспільству.

Українське суспільство щодня стикається з новими викликами зокрема з соціальними, екологічними, культурними та іншими проблемами. Нове покоління українців повинно вміти адекватно реагувати на реальні та потенційні загрози, а отже мати активну громадянську позицію. Реформування освіти, особливо шкільної, показує, що українська держава націлена на вивчення не лише окремих елементів знань у дітей початкових класів, а і формування критично важливих навичок таких як критичне мислення, активна громадянська позиція та інших. Саме формування таких компетенцій дає можливість сформувати у дитини такі життєво необхідні цінності як взаєморозуміння, толерантність та повага до інших людей. Громадянська освіта потрібна для розуміння своїх прав та обов'язків, що в свою чергу дає можливість відстоювати свою точку зору в суспільстві і таким чином робити поштовх для його оновлення та розвитку.

Україна як ніколи за період своєї незалежності потребує нове покоління людей, які будуть активно брати участь у громадянському житті держави. Як показала практика, досвід 2014 року під час «Революції гідності» та події початку 2022 року дає змогу українському суспільству зрозуміти, що протистояти внутрішнім та зовнішнім деструктивним факторам можна тільки за рахунок

активної громадянської позиції. Саме її наявність дає змогу керувати країною і безпосередньо впливати на її добробут та розвиток.

В системі освіти і по цей день існує прогалина щодо формування громадянських компетентностей дітей на уроках у перших класах. Це дослідження спрямоване на висвітлення існуючих механізмів формування у громадян України чіткої громадянської позиції яка в майбутньому буде основним підґрунтям для розвитку нашої держави.

Стан наукової розробленості теми. Дана тематика не є новою для науковців, тому наразі є досить велика кількість праць, які висвітлюють діяльність НУШ, зокрема освітню програму інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Серед основних науковців які досліджували зв'язок між нормативними документами що стосуються формування громадянської освіти в школі, треба виділити Бега І.Д. В своїй праці «Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», Ігор Дмитрович зосереджується на взаємозв'язку між вимогами освітніх стандартів і процесом формування у дітей соціальних та громадянських компетентностей. Також тему правового регулювання в своїх працях піднімає Савченко О.М.. В її роботі під назвою «Початкова освіта в контексті ідей нової української школи» значна увага приділяється Державному стандарту початкової освіти, зокрема в контексті НУШ, для підкреслення важливості раннього формування громадянської свідомості та активної життєвої позиції. Пометун О.І. у своїй роботі «Як навчати громадянської освіти у школі» підкреслює важливість поєднання навчання з вихованням у процесі формування громадянських цінностей у дітей. Серед інших науковців які досліджували тему формування громадянських компетентностей в початковій школі є Єсьман І.В., Клітченко Л., Степанюк В.В. та інші. Не дивлячись на велику кількість науковців які працюють у цій сфері, існує велика прогалина між теоретичною та практичною складовими досліджень.

Мета роботи. Проаналізувати основні підходи та механізми формування громадянських компетенцій на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.

Завдання дослідження. Розглянути основні механізми і методи формування громадянських компетентностей у початковій школі.

- 1) Оцінити основні елементи громадянської освіти у початковій школі.
- 2) Визначити практичні особливості інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та його вплив на формування громадянських компетенцій у початковій школі.
- 4) Проаналізувати роль вчителів у формуванні громадянських компетентностей у дитини молодших класів.
- 5) З'ясувати можливі шляхи залучення батьків до формування у дитини громадянських компетенцій.

Об'єктом дослідження є громадянські компетентності у початковій школі.

Предметом дослідження є сучасні підходи та методи до формування громадянських компетентностей на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі.

Методи дослідження. У процесі роботи для якомога достовірного та повного наукового дослідження було обрано наступні методи: аналіз та синтез, порівняння (зіставлення підходів до формування громадянських компетентностей на різних проміжках часу розвитку системи освіти України); експеримент (проведення окремих елементів педагогічного експерименту); інтерв'ю (використовується для отримання практичної інформації від респондентів, даному випадку вчителів початкової школи); узагальнення (для підбивання підсумків).

Наукова новизна роботи. Новизна роботи полягає у спробі комплексного підходу до висвітлення наявних підходів, форм та методів до формування громадянських компетентностей в початковій школі в Україні. У процесі написання дослідження було проаналізовано існуючі наукові праці і по-новому інтерпретовано наявні висновки, основувшись на вивченні сучасної специфіки і нових підходів до навчання у сучасній українській школі. Також в роботі були задіяні окремі елементи педагогічного експерименту такі як спостереження та анкетування. Залучення цих складових педагогічного експерименту дозволить більш глибоко дослідити існуючі механізми освітньої політики НУШ, зокрема в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Теоретична й практична цінність дослідження. Це дослідження розширює

існуючі погляди на проблематику формування громадянських компетентностей у початковій школі. Підтверджує відповідні факти, явища та причинно-наслідкові зв'язки, які формують нове уявлення щодо форм і методів початкової освіти. Також висвітлює сучасні практичні підходи на уроках «Я досліджую світ» і їх вплив на формування свідомості школярів.

Структура й обсяг дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, п'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі висвітлені основні передумови впровадження інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в систему шкільної освіти. У другому розділі розкриваються основні методи та підходи до формування у майбутніх громадян відповідних громадянських компетентностей. У третьому розділі висвітлено основні елементи комплексного освітнього процесу які безпосередньо впливають на формування патріотичної спрямованості дитини у початковій школі.

Апробація роботи. Здійснена під час ХХІХ наукової викладацько-студентської конференції «Дні науки» в Національному університеті «Острозька академія» (Острог, 13-17 травня 2024 року) з темою «Громадянська компетентність на уроках “Я досліджую світ” у початковій школі: особливості та технології формування», а також у 2 опублікованих статтях:

1) Мельник О.І. Специфіка формування громадянських компетентностей у початковій школі. *Збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників*. Випуск №1. Глухів, 2024. С. 89 – 91.

2) Мельник О.І. Технології формування громадянської компетентності в контексті забезпечення психологічного здоров'я учнів початкових класів.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У СИСТЕМУ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Система освіти України починаючи з проголошення незалежності будувалася на радянському минулому. Багато методів навчання, які були перейняті з колишньої імперії, негативно впливали на формування дитини. Звичайно з плином часу шкільна освіта в Україні зазнавала змін. Вводилися поправки до законів, виділялися додаткові бюджетні кошти на будівництво нових навчальних закладів, відбувалося перепрофілювання існуючих класів, покращувалися умови праці вчителів. Але всі ці заходи не мали комплексного характеру, тому дієвими ці зміни назвати складно.

Всі ці дії, які були спрямовані на покращення освітнього процесу, тільки поглибили кризу середньої освіти. З кожним роком виділялося все більше коштів, а якість освітніх послуг залишалася на попередньому рівні. Оскільки саме шкільна освіта є тією базою, яка покликана сформувати дитину як особистість та громадянина, саме її низька якість почала негативно відобразитись на всій освітній системі України.

Погіршення відносин з РФ у 2014 році стало поштовхом до формування у дитини необхідних громадянських компетенцій та критичного мислення. Зі старою системою освіти вирішити це питання було надзвичайно складно. Тому на рівні Міністерства освіти і науки України було прийнято рішення кардинально реформувати шкільну систему освіти. Вона мала на меті сформувати нові підходи до навчання дітей, які будуть актуальними з огляду на існуючі потреби та тенденції в суспільстві, а також враховуватимуть інтереси держави.

Важливим фактором прискорення реформування освітньої системи в Україні стала інтеграція нашої держави в європейський простір. Країни Європи мають більш розвинену систему середньої освіти ніж Україна. Наша країна спираючись на їх досвід, імплементує окремі елементи європейського освітнього процесу в свою навчальну систему. В цьому контексті можна навести приклад функціонування початкової освіти у Франції. Навчання дітей в ній починається

з 5, 6 років. Немає як такої системи оцінювання учнів та дуже мала кількість домашніх завдань. Перерви між навчанням відбуваються на вулиці, що дає змогу дітям повністю відновити сили. Якщо це довга перерва, то діти можуть пограти в різні види спортивних ігор: волейбол, баскетбол та інші. Також учні можуть проводити час у спеціальній кімнаті з книгами та настільними іграми¹.

Іншим прикладом високого рівня початкової освіти є викладання у школах Фінляндії. У 2023 році згідно міжнародного рейтингу якості викладання PISA, рівень початкової освіти у державних фінських школах є одним з найвищих у світі². В таких навчальних закладах діти не зобов'язані носити шкільну форму, а можуть прийти до школи у зручній одежі. Вчителі не дають конкретне домашнє завдання. Школярам надається загальна тема і кожен індивідуально її розвиває в тому напрямку, до якого має хист. Окрім самих дітей, фундаментом фінської освіти є професійні вчителі. Щоб стати вчителем, необхідно пройти складний процес відбору. Вони повинні мати магістерський освітній ступінь, що забезпечує їм глибокі знання предмета та методик викладання. Фінська система освіти відрізняється великою автономією вчителів: вони мають свободу вибору методів викладання, можуть гнучко адаптувати навчальний план до потреб учнів.

Застаріла система освіти України точно не могла дати таку різноманітність у підходах та методах проведення навчання. Як можемо побачити, НУШ запозичила досить багато досвіду європейської освіти, зокрема що стосується самих механізмів оцінювання і методик проведення занять.

Змінити застарілу систему освіти одним рішенням дуже складно, тому починаючи з 2017 року розпочався довготривалий процес реформування. Зокрема, у вересні був прийнятий Закон «Про освіту», який регламентував основні принципи нової системи освіти. У 2018 році також було затверджено Державний стандарт початкової освіти. Він передбачав, що з 2018/2019

¹ Освіта у Франції: що важливо знати. *Tripmydream*. 2022. URL: <https://tripmydream.ua/media/novosti/osvita-u-frantsii-scho-vazhlyvo> (дата звернення: 08.01.2024)

² Рейтинг PISA: де у світі вчать і вчать краще за інших. *Освітній портал*. 2023. URL: <https://op.ua/news/abroad/rejting-pisa-de-u-sviti-vchat-i-vchatsya-krasche-za-inshih> (дата звернення: 24.09.2024)

навчального року за цим документом розпочнуть навчання маленькі школярі по всій країні. Пройшовши апробацію на окремих навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році, він був успішно імплементований у навчальний процес³. Проаналізуємо цей основоположний документ який є підґрунтям до створення нової системи початкової освіти.

Документ передбачає, що основною метою реформованої системи є всебічний розвиток дитини, її здібностей та талантів, формування саме тих компетентностей та наскрізних умінь які притаманні відповідній віковій групі. Також акцент робиться на індивідуалізації підходів до навчання, що в свою чергу передбачає врахування основних особливостей та потреб дитини⁴.

Відсутність ключових компетентностей, які повинна була сформувати стара система освіти, стало передумовою та викликом для розроблення нових фундаментальних компетентностей НУШ. До них можна віднести:

1) Вміння спілкуватися державною мовою. Під цією тезою слід розуміти вміння дитини усно та письмово висловлювати свої думки, переживання, почуття. Немаловажливою навичкою є здатність дитини реагувати мовними засобами на всі події, що її оточують: вдома з батьками, в школі з учителями та однокласниками, на вулиці з друзями. Акцент виховної роботи робиться на усвідомленні важливості ефективного спілкування в повсякденному житті.

2) Формування основних компетентностей у природничих науках і технологіях. Головними завданнями у розвитку даної компетентності є:

- формування у дитини наукового розуміння природи і сучасних технологій;
- здатність застосовувати набуті знання та навички у практичній діяльності;

³ Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 07.01.2024)

⁴ Постанова Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. Кабінет Міністрів України. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n12> (дата звернення: 15.07.2024)

– уміння застосовувати наукові метод, зокрема спостерігати та аналізувати, збирати необхідні дані, проводити експерименти і вміти проаналізувати результати своєї діяльності.

3) Формування інформаційно-цифрової компетентності та медіа грамотності. Комплекс заходів в цьому напрямку передбачає впевнене застосування інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденному житті. Інформаційна й медіа-грамотність розвиває алгоритмічне мислення, а також формує розуміння етики роботи з інформацією.

4) Уміння вчитися впродовж життя. Дуже важлива компонента для молодших школярів. Ця здатність має формуватися у людини ще з малечку. Вона включає пошук та засвоєння нових знань, набуття нових навичок і вмінь. У розвитку цієї компетентності велику роль відіграє вчитель та його здатність правильно організувати навчальний процес. Це можна зробити шляхом ефективного управління ресурсами та інформаційним наповненням, вмінням виокремлювати конкретні освітні цілі та способи їх імплементації. Також вчителю необхідно вибудовувати індивідуальний освітньо-професійний напрям та навчити дітей критично давати оцінку власним результатам.

5) Акцент на іноземних мовах. Через поглибленням євроінтеграції, постало питання необхідності масового впровадження іноземних мов на території України, зокрема англійської. Однією з ключових компетентностей дітей по завершенню школи є уміння належно усвідомлювати іноземну мову, письмово та усно висловлювати і тлумачити поняття, почуття, думки, погляди та факти у якомога широкому діапазоні культурних і соціальних аспектах .

6) Здорове життя та екологічні компетенції. Повага до навколишнього середовища, бережне ставлення до природних ресурсів, усвідомлення ролі природи для життя і здоров'я людини та формування бажання вести здоровий спосіб життя є ключовими викликами для НУШ в цій сфері.

7) Соціальна та громадянська компетентності. Безпосередньо те, на що напрямлене наше дослідження. Згідно бачення НУШ, вони передбачають опанування усіх форм поведінки, які необхідні для продуктивної та конструктивної участі у громадському житті. Також немаловажливим є

формування уміння працювати в колективі на результат, заздалегідь превентивно попереджати і розв'язувати конфлікти та вміти досягати компромісів.

На останньому пункті також робиться акцент і в тексті Державного стандарту початкової освіти. Наголошено на важливості формування громадянських компетентностей, зокрема згідно документу такі компетентності мають передбачати:

1) Спроможність діяти як відповідальний громадянин передбачає активну участь у житті громади, школи та класу на основі розуміння соціальних, економічних і політичних процесів, а також принципів сталого розвитку. Це включає критичний аналіз подій національної, європейської та світової історії, повагу до прав людини, дотримання верховенства права, цінування культурного розмаїття різних народів і усвідомлення себе як частини української нації.

2) Прояв поваги до інших вимагає толерантності, вміння конструктивно взаємодіяти, підтримувати, співпереживати і знаходити рішення в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних із проявами дискримінації. Це також включає дбайливе ставлення до власного здоров'я, соціального й фізичного благополуччя, дотримання правил здорового способу життя, розуміння норм поведінки та спілкування у різних спільнотах і середовищах, а також здатність ефективно діяти в умовах невизначеності та отримати досвід у багатозадачності.

3) Окрім цих компетентностей, можна виділити математичну, що ґрунтується на розумінні дітьми базових понять в сфері арифметики та просторового мислення, а також здатність випускників до ініціативності та підприємницької діяльності.

Тим не менш, Державним стандартом початкової освіти висвітлено основні вимоги, які має мати школяр після завершення початкової школи. Такі вимоги відрізняються в залежності від віку дитини. Зокрема документом передбачено розподіл навчання в початковій школі на два цикли: це перший та другий класи, а також третій та четвертий.

До першого етапу початкової освіти висуваються такі вимоги до освіченості дитини в сфері громадянських компетентностей:

- Описує себе, свої риси характеру, захоплення та особливості, які відрізняють його від інших.

- Розуміє свої обов'язки, пояснює свої функції в родині та школі, дотримується правил поведінки, демонструючи повагу до інших, та звертається по допомогу до старших у разі потреби, наприклад, якщо його чи когось іншого ображають.

- Розрізняє вчинки та слова, вміє визначати ті, що можуть підтримати або образити, проявляє повагу до різноманітності й справедливе ставлення до інших.

- Збирає та презентує інформацію, розповідає про свою родину, однокласників, Україну, пояснює значення членства в родині, громаді чи класі, бере участь у родинних і національних традиціях, розкриваючи їхню важливість для себе.

- Розуміє важливість співпраці, обґрунтовує значення групової роботи, разом з іншими визначає послідовність виконання завдань і виконує різні ролі в команді.

- Домовляється та дотримується правил, узгоджує з однокласниками правила доброзесної взаємодії, виконує домовленості та пояснює їхню важливість.

- Ділиться досягненнями та вирішує проблеми. Розповідає про власні успіхи, успіхи своєї родини чи класу, обговорює проблеми, шукає варіанти їхнього розв'язання та бере участь у корисних справах у родині, класі чи школі.

- Шанує Батьківщину. Розповідає про Україну як про рідну країну, розпізнає державні символи та проявляє до них повагу.

Якщо порівняти вищенаведені компетентності з тими вимогами які ставляться перед дітьми вже по завершенню четвертого класу, можемо простежити деякі відмінності. Зокрема:

- Описує свої риси характеру та моральні якості, розповідає про власні мрії та обґрунтовує шляхи їх досягнення.

- Засуджує неприйнятну поведінку, розпізнає порушення прав дитини, знає, до кого можна звернутися у випадках образ чи принижень, і діє відповідно до ситуації.

- Будує спілкування з урахуванням особливостей інших людей, пояснює важливість справедливості у своїх діях і взаєминах.

- Досліджує своє коріння та роль у суспільстві, вивчає свій родовід, аналізує власну роль у школі, громаді та державі, а також ставиться з повагою до традицій і свят, які шанують у його родині, серед друзів і однокласників.

- Організовує групову роботу, визначає мету спільної діяльності, планує її етапи та бере на себе роль, яку може виконати найефективніше.

- Разом із однокласниками встановлює правила для вирішення питань класного життя, пояснює, як його вибір і дії впливають на інших, і дотримується домовленостей.

- Аналізує успіхи та проблеми, розповідає про свої досягнення та здобутки класу, родини, школи чи громади, виявляє причини успіхів або труднощів, пропонує способи вирішення проблем і бере участь у корисних справах для школи, класу чи громади.

- пояснює, що означає бути громадянином України та як Україна пов'язана з Європою.

Вищезазначене дає нам зрозуміти, що дитина за два роки навчання має пройти можливо один з найважливіших етапів – почати аналітично мислити і усвідомлювати себе як особистість. Саме це і стало рушійною силою для реформування системи освіти, яка не мала комплексного підходу до навчання. Конкретні вимоги, і в той же час гнучкий та індивідуальний підхід до кожної дитини, дають можливість сповна розкрити її потенціал та сформувати необхідні компетентності, зокрема громадянські.

Розбудова Нової української школи це доволі довготривалий процес розрахований на десятиріччя. Загалом цей план можна поділити на три етапи:

- 1) Перша фаза: з 2016 по 2018 роки;
- 2) Друга фаза: з 2019 по 2022 роки;
- 3) Третя фаза: з 2022 по 2029 роки.

Перші два етапи вже завершено, тож перейдемо до перспектив третього. Головними його завданнями є:

Розбудова Нової української школи це доволі довготривалий процес розрахований на десятиріччя. Загалом цей план можна поділити на три етапи:

- 4) Перша фаза: з 2016 по 2018 роки;
- 5) Друга фаза: з 2019 по 2022 роки;
- 6) Третя фаза: з 2022 по 2029 роки.

Перші два етапи вже завершено, тож перейдемо до перспектив третього. Головними його завданнями є:

- Розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі – 2023 рік;
- Формування мережі закладів III рівня (профільної школи) – не пізніше 2025 року;
- Створення системи незалежного оцінювання професійних кваліфікацій випускників професійного профілю старшої школи;
- Початок роботи профільної школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі (передбачено проектом Закону України “Про освіту”) – не пізніше 2027 року. На цій основі створення передумов для скорочення тривалості (навантаження) бакалаврських програм вищої освіти в середньому на 45 кредитів;

Перший дванадцятий клас Нової школи – не пізніше 2029 року⁵.

Починаючи з 2019 року, реформа середньої освіти значно загальмувалася. Перш за все на це вплинула пандемія Covid-19. Українська система освіти не була готова до переходу на дистанційне навчання. У свою чергу, це знизило загальні витрати на освіту, зокрема середню, через зменшення кількості податків. З початком повномасштабної війни, кошти які мали бути направлені на продовження реформування освітньої галузі були перерозподілені на потреби оборони. Це призвело до багатьох наслідків, зокрема таких як проблеми

⁵Концепція нової української школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.01.2024).

підвищення кваліфікації педагогів та відсутність якісного забезпечення відповідними підручниками. Багато вчителів не мають уявлення про концепцію Нової української школи, оскільки не проходили програм цільового професійного розвитку. Вони недостатньо обізнані щодо роботи з новими навчальними програмами та державними стандартами. Класи часто залишаються без належного забезпечення підручниками, сучасним обладнанням і відповідно облаштованим освітнім простором. Усе це поглиблюється наслідками війни та накопиченими освітніми втратами, що посилює загальну кризу в системі освіти⁶. Тим не менш, з 2020 року в освітній програмі НУШ продовжує функціонувати інтегрований курс «Я досліджую світ». Давайте більш детально проаналізуємо основні передумови його впровадження.

Курс «Я досліджую світ» охоплює кілька ключових галузей початкової освіти, зокрема: «громадянську, соціальну та здоров'язбережувальну», «природничу», а також інтегрує елементи інших сфер, таких як «технологічна», «мовно-літературна», «математична» та «мистецька». Основна відмінність між старими підходами до вивчення дітей у тому, щоб давати їм не лише оновлені знання, але й формувати в них уміння застосовувати їх в реальних життєвих та професійних ситуаціях, а також вміння ставитися до різних явищ на основі засвоєних цінностей⁷.

Дитині набагато легше пізнавати світ через гру, а науку через світ. Цього не було коли існувала стара освітня система у початковій школі. Діти були змушені заучувати інформацію, яка сприймалася чимось важким і нецікавим, що суттєво знижувало рівень заохочення дітей до навчання.

Потрібні не лише знання, а і вміння працювати в команді. Одна з найбільших проблем старої школи це скованість і закомплексованість дітей, яка формувалася внаслідок комунікативного дефіциту як між вчителем і дитиною,

⁶ Степанова-Камиш А. Справжня НУШ у середній школі чи її імітація? Що необхідно зробити для реформи прямо зараз. 2023. URL: <https://nus.org.ua/articles/spravzhnya-nush-u-serednij-shkoli-chy-yiyi-imitatsiya-shho-neobhidno-zrobyty-dlya-reformy-pryamo-zaraz/> (дата звернення: 07.01.2024)

⁷ До вчителя. Веб-ресурс НУШ. 2017. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/T817006U-YA-doslidzhuyu-svit-suprovid.pdf> (дата звернення: 07.01.2024)

так і між самими дітьми. Курс «Я досліджую світ» передбачає початок будь-якого дня з дружньої бесіди. Це дозволяє сформувати довірливі відносини в колективі, зняти страх перед новими людьми та створити сприятливу атмосферу для засвоєння нових знань та навичок.

Навчання повинно не травмувати, а захоплювати. Така методика оцінювання знань як «оцінка» відійшла у минуле. Діти неодноразово через неприємні вислови вчителя або негативну оцінку в щоденнику закривалися в собі, що травмувало їх і відбивало бажання йти до школи. В новому курсі було використано новий підхід: оцінки замінено на своєрідний щоденник досягнень. Людина отримує натхнення тільки коли бачить свій прогрес, а не негативні відгуки про свою роботу.

Акцент на здоров'ї. Важкі портфелі з першого класу, старі парти та неправильна посадка спричиняли порушення функціонування опорного апарату дитини змалечку. Щоб цього уникнути, в новому курсі приділяється більша кількість часу грі на відкритому повітрі, на зміну великій кількості фізичної літератури приходять планшети та тільки необхідна мінімальна кількість книжок.

Не тільки холодний розрахунок, а і розвиток емпатичності. Постійне заучування інформації і відсутність необхідного часу для розвитку критичного мислення, призводили до формування обмеженого кругозору у дітей. Збільшення кількості групових занять, постійна комунікація між вчителем та дітьми, зміщення акцентів на психоемоційну складову навчального процесу, дають змогу в межах курсу «Я досліджую світ» сформувати необхідні психологічні компетентності у дитини для розуміння навколишнього середовища через призму емоцій, а не тільки за рахунок отриманих знань.

Реформування саме початкової освіти і акцент на формуванні громадянських компетентностей у цій віковій групі школярів викликана низкою психологічно-педагогічних аспектів. Більшість наукових досліджень підтверджують, що діти віком від 8 до 12 років сприймають інформацію набагато краще, ніж у більш зрілому віці. Це твердження підтримує у своїй роботі видатний швейцарський психолог Жан Піаже. «The Origins of Intelligence in

Children» – одна з найвидатніших праць у 20 столітті в сфері психології та педагогіки. В цій фундаментальній роботі автор виділяє чотири основні етапи розвитку дитини: сенсомоторна стадія, передопераційна, стадії конкретних формальних операцій. Саме на стадії конкретних операцій, яка настає у віці від 8 до 12 років, дитина починає використовувати логіку. Але її мислення в цей час обмежується конкретними об'єктами та ситуаціями. Саме тому, Жан Піаже в своїй роботі акцентував увагу на важливості активного досвіду дитини для розвитку мислення, що відбувається через взаємодію з фізичним світом і соціальними взаєминами. На ці ключові аспекти розвитку дитини в цей період і спрямований новий інтегрований курс «Я досліджую світ». Саме цим обумовлена його поява у початковій школі і його різноплановість у підходах до навчання.

Висновки до розділу 1

Система освіти України з моменту проголошення незалежності зазнавала значних змін, але процес її реформування був складним і повільним. Тривалий час освітня система країни базувалася на радянському підході, що спричинило відставання від сучасних світових освітніх тенденцій і ускладнило формування ключових компетентностей, необхідних для розвитку дитини як свідомого громадянина. Методи навчання, що використовувалися протягом десятиліть, не завжди відповідали новим суспільним викликам і потребам, що призвело до кризи якості середньої освіти в Україні. Зміни, що почалися в освіті після погіршення відносин з російською федерацією в 2014 році, надали імпульс до перегляду ролі шкільної освіти, зокрема у формуванні громадянських компетентностей та критичного мислення. Прийняття рішення про реформу шкільної освіти стало необхідністю, і ключовим етапом у цьому процесі було затвердження нових освітніх стандартів та концепції Нової української школи.

Реформа шкільної освіти, яка стартувала у 2017 році з ухвалення Закону «Про освіту» та затвердженням Державного стандарту початкової освіти, відкрила шлях до створення нової системи навчання, яка враховує сучасні

європейські підходи. Особливу увагу в НУШ приділяють не лише академічним знанням, але й формуванню ключових компетентностей, що роблять дитину активним учасником громадського життя.

Попри певні труднощі, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, реформа триває. Прогрес у впровадженні НУШ свідчить про позитивні зміни в українській освіті. Важливо, що акцент робиться на індивідуальному підході до учня, розвитку його талантів та здібностей. Нова система допомагає дітям не лише здобувати знання, а й вчитися бути активними, відповідальними та толерантними громадянами, які можуть успішно адаптуватися до викликів сучасного світу.

Спираючись на наукові дослідження та чинне законодавство України, можна стверджувати, що громадянська компетентність є багатогранним і надзвичайно важливим поняттям у сучасних українських реаліях. Її структура охоплює соціальні, політичні, правові та культурні аспекти життя. Для формування громадянської позиції особистості слід зосередитися на ключових структурних елементах: емоційному, раціональному та поведінковому компонентах. Основна мета громадянської компетентності полягає в тому, щоб навчити учня ефективно жити в суспільстві, маючи сформовану громадянську позицію. Це сприяє не лише його соціальній інтеграції, а й підтримці психічного здоров'я.

Україна почала потребувати нову генерацію людей, які зможуть не тільки аналізувати інформацію за рахунок своїх знань, а і дивитися під іншим кутом на те, що відбувається. Прості неефективні методики проведення звичайних уроків, дали поштовх новим методам викладання. Як наслідок, з'явилися принципово нові курси, які були переорієнтовані виключно на дитину та її гармонійний розвиток. Одним з таких курсів став інтегрований курс «Я досліджую світ». Нові підходи до розуміння як повинно проходити навчання, як треба оцінювати дітей, індивідуальний підхід до кожної особи це і є тими головними відмінностями нової системи освіти від старої.

РОЗДІЛ 2. ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ «ІДЕАЛЬНОГО ГРОМАДЯНИНА» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Основні елементи громадянської освіти у початковій школі

Школа є основою для подальшого розвитку дитини як особистості та громадянина. Особливу роль в цьому процесі відіграє саме початкова освіта, оскільки саме в перші роки шкільного навчання у дитину закладаються основні цінності та якості, через які вона починає сприймати навколишній світ.

Поняття «ідеального громадянина» є досить філософським, адже може включати в себе незліченну кількість характеристик, в залежності від поглядів і підходів до оцінки найважливіших якостей громадянина держави. У дослідженнях античних праць, присвячених поняттю добродетності, вчені виділяють ключові чесноти, що формують образ «ідеальної» та «гідної» людини. Наприклад, Р. Балот вважав, що чесноти громадянина включають справедливість, поміркованість, благочестя, мужність, чесність, щедрість, дисципліну, повагу до інших, патріотизм і самоконтроль⁸. Д. Уайтхед, спираючись на епіграфічні джерела, визначив громадянські чесноти, серед яких хоробрість, добродетність, справедливість, працьовитість, доброзичливість, благочестя, дисципліна, честолюбство, завзятість та розсудливість⁹.

Всі ці чесноти закладаються в характер дитини ще починаючи з закладів дошкільної освіти. Але сказати, що це вже є елементом громадянської освіти досить складно, адже у дитини ще немає усвідомлення свого місця та ролі в суспільстві. З приходом до школи все змінюється: нові люди, новий колектив, вчителі та зовсім інша атмосфера, яка відрізняється від ЗДО. Саме в початковій школі починають формуватися перші громадянські компетентності. Тому давайте проаналізуємо основні їх елементи.

⁸ Balot R.K. Greek Political Thought. Malden, MA and Oxford: Blackwell Publishing, 53-54. 2006. URL: <http://surl.li/ozigy> (дата звернення: 07.01.2024)

⁹ Smith A.C. Polis and personification in classical Athenian art. Monumenta Graeca et Romana. Leiden; Boston: Brill, 6. 2011. URL: <http://surl.li/oziiis> (дата звернення: 07.01.2024)

Як правило громадянські компетентності у дитини починають формуватися в сімейному середовищі під впливом батьків. Досить важливо щоб в ранньому віці дитина почала усвідомлювати свою приналежність певній країні і що саме це дає їй можливість користуватися певними правами та можливостями на території певної держави.

Коли дитина йде в початкову школу, головним завданням вчителів є формування почуття громадянськості. В залежності від сфери використання, є декілька варіацій поняття громадянськість. З політичної точки зору це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині, виконання правил і обов'язків, встановлених законами держави¹⁰. З педагогічної ж точки зору, громадянськість це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків, стосовно до держави, суспільства, почуття відповідальності за їх стан¹¹. Саме основується на останньому понятті і повинно проходити виховання дітей у початковій школі.

Реалізувати план формування громадянських компетентностей школярів допомагає компетентнісний підхід до навчання. Він є основним елементом у формуванні громадянських компетентностей дітей. У законі України «Про освіту», який ґрунтується на Концепції Нової української школи на період до 2029 р., проголошено курс на впровадження компетентнісного підходу в освітньому процесі. У статті 12 закону зазначено: «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізації з природою, має прагнення до самовдосконалення; навчання впродовж життя; готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності»¹².

Формування громадянської компетентності досить тривалий і складний

¹⁰ Серік М.В. Теоретичний аналіз сутності поняття громадянськість. 2013. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13smvspg.pdf> (дата звернення: 08.01.2024)

¹¹ Серік М.В. Теоретичний аналіз сутності поняття громадянськість. 2013. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13smvspg.pdf> (дата звернення: 08.01.2024)

¹² Закон України Про освіту. Міністерство освіти і науки України. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Zakonodavche-zabezpechennya-formuvannya-NSK/iz-zakonu-ukraini-pro-osvitu.docx> (дата звернення: 08.01.2024)

процес. Для цього повинні бути створені сприятливі умови, за допомогою яких і буде відбуватися це формування. Існує певний перелік умов формування громадянської компетентності. Він передбачає:

- впровадження демократичних підходів до навчання та виховання, а також у взаємодію учасників навчально-виховного процесу;
- використання методик, орієнтованих на учня, зокрема реалізація педагогічних проєктів, що базуються на спільних цілях і співпраці всіх учасників освітнього процесу у сфері демократичного громадянства;
- розробка освітніх методів, які органічно поєднують теорію з практикою;
- залучення учнів і студентів до оцінювання якості навчання як індивідуально, так і колективно;
- застосування підходів і методів, що сприяють вихованню толерантності та поваги до культурного й релігійного розмаїття;
- інтеграція формальної та неформальної освіти;
- розвиток партнерських відносин між школою, сім'єю, місцевою громадою та засобами масової інформації¹³.

Зокрема компетентнісний підхід є теоретичною основою Державного стандарту початкової загальної освіти, де особлива увага приділяється громадянським компетентностям. Одним з ціннісних орієнтирів, згідно цього стандарту, є «формування активної громадянської позиції, відповідальності за своє життя, розвиток громади та суспільства, збереження навколишнього світу»¹⁴.

Сформованість громадянських компетентностей у дитини оцінюється наявністю в процесі навчання відповідних обов'язкових компонентів. До них можна віднести наступні: особисто-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний.

¹³ Бірюкова О.В. Педагогічні умови формування громадянської компетентності молодших школярів. 2022. URL:

<https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/9917> (дата звернення: 08.01.2024)

¹⁴ Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. 2018. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.01.2024)

Особистісно-ціннісний компонент характеризується почуттям приналежності до певної країни та певної нації, поважним ставленням до держави, поваги до інших людей та вмінням цінувати свободу та рівність.

Когнітивний елемент компетентнісного підходу передбачає певну сукупність відповідних знань про державу, життя в колективі, основні поняття демократичного устрою, а також розуміння особистої відповідальності за вчинені дії.

Діяльнісний підхід має на меті сформувати у дитини вміння самостійно приймати рішення в різних життєвих ситуаціях, мати навички комунікації з іншими людьми, толерантно та активно взаємодіяти в колективі.

Рефлексивний підхід – це здатність дитини до аналізу своїх слів, вміння робити висновки, здатність до адекватної самооцінки та спроможність до самоусвідомлення власних помилок.

Ефективність розвитку громадянської компетентності у молодших школярів значною мірою визначається тим, наскільки ефективно педагог використовує як традиційні, так і інтерактивні методи навчання. За період реформування системи освіти, в програму навчання було введено інтегрований курс «Я досліджую світ». За час його викладання було накопичено певний досвід щодо формування основних громадянських компетентностей молодших школярів. Велику роль у якості освіти відіграють відповідні методи, шляхом імплементації яких реалізується навчальний план. Якщо розглядати методи, які застосовуються для формування у дітей громадянських компетенцій, то їх загалом можна розділити на кілька типів:

– Методи пов'язані з усвідомленням громадянських цінностей суспільства. Усвідомлення будь-якої інформації приходить через її покрокове роз'яснення. Саме цей підхід є ключовим. Використовуючи емоційне забарвлення, педагог стимулює дітей до запам'ятовування що таке громадянські цінності, виявляє емоційно-ціннісне ставлення до них і як кінцевий результат формує певні переконання у дитини щодо твердої громадянської позиції. На уроках курсу «Я досліджую світ» досить поширеним методом формування

громадянських компетенцій є бесіда. Саме в процесі комунікації, дитина має змогу зрозуміти що таке патріотизм, демократичні цінності та громадянськість.

– Методи організації діяльності й формування досвіду громадянської поведінки. Практика відіграє вирішальну роль у формуванні будь-якого нового знання. Позитивний досвід отриманий в ході її проведення, дозволяє зсередини відчувати поняття і сутність громадянської поведінки. Окрім зазначених раніше форми і методів патріотичного та громадянського виховання в початковій школі, можна виокремити метод стимулювання (позашкільна діяльність, здоровий азарт в змаганнях, заохочення) та метод педагогічної підтримки (проведення розвиваючих ігор, створення атмосфери довіри, індивідуальний підхід до кожної дитини тощо). Усі вищеперераховані методи повинні бути спрямовані на реалізацію Концепції громадянської освіти в Україні і якомога краще розкривати існуючий потенціал кожної окремо взятої дитини.

Ознайомившись з формами та методами виховання «ідеального громадянина», перейдемо до наступного елемента громадянської освіти – безпосередньо її завдань. Вони досить подібні між собою, але несуть в собі окремі дуже важливі елементи ідентичності. Першим і одним з головних завдань курсу громадянського виховання є формування поваги до державної мови, національних символів та культурної спадщини. Це є фундаментом для усвідомлення своєї приналежності. Наступним кроком має бути розвиток у дитини почуття ідентифікації самого себе невід’ємною частиною українського народу. На цьому етапі остаточно формується кругозір щодо сфери інтересів дитини як повноцінного громадянина своєї держави. І один з головних аспектів в цьому процесі – виховати любов до свого народу та України.

Гра як елемент формування громадянської ідентичності. Одним з найефективніших та найдієвіших способів формування громадянських компетентностей у дітей є гра. У початковій школі гра є основною формою пізнання світу та основним видом діяльності дитини. Саме в процесі такої зайнятості молодші школярі можуть продемонструвати свої здібності: можливість креативно мислити, показати свою активність, витримку або спритність. Гру можна розглядати як найперший підготовчий етап до праці. При

умілому розмежуванні педагогом етапів гри, дитина зможе отримати не тільки багато позитивних емоцій, а і засвоїти необхідні навички та знання. В гру дуже органічно можна імплементувати елемент наочності, як один з методів для формування громадянських компетентностей. Сам метод має на меті розширити кругозір та досвід дітей, розвинути спостережливість, дізнатися нові властивості певних предметів під час гри, розвинути просторове та абстрактне мислення. Самі засоби досягнення поставлених цілей можуть бути досить різноманітні: «предмети та явища навколишньої дійсності; дії вчителя й учнів, що демонструють, як треба виконувати ту чи іншу операцію та як і яким обладнанням користуватися; зображення реальних предметів – різноманітні іграшки, предметні малюнки, картини, образні моделі з паперу, картону й символічні зображення – карти, таблиці, схеми, креслення, картки з математичною символікою»¹⁵.

Ще одним елементом громадянської освіти дітей є виховна робота педагогів. Чим вищий її рівень, тим краще молодий школяр сприймає поданий йому матеріал. Саме за рахунок виховної діяльності у дітей повинна сформуватися активна громадянська позиція. Вона може включати:

- усвідомлення особистої відповідальності за долю Батьківщини;
- дотримання законів країни, в якій людина проживає; толерантність до інших людей, повага до прав і свобод інших громадян;
- додержання культурних звичаїв та традицій;
- активну соціальну позицію та готовність до її подальшого прояву;
- вільне та впевнене володіння державною мовою;
- інтеграцію в систему виховної роботи матеріалів, присвячених основним принципам демократичного суспільства, його правовим засадам і значенню закону в житті держави та громадян;
- підвищення рівня обізнаності молодших школярів про громадянські якості, що визначають взаємодію людини із суспільством.

¹⁵ Бірюкова О.В. Педагогічні умови формування громадянської компетентності молодших школярів. 2022. URL:

<https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/9917> (дата звернення: 08.01.2024)

З огляду на все вищезазначене, можемо стверджувати, що педагогічний, патріотичний, психологічний аспекти мають бути включені у процес формування громадянських компетенцій, зокрема охоплювати усі сфери життєдіяльності дитини. Виходячи з цього, можна зробити проміжний висновок, що для формування у дитини громадянських компетенцій потрібно:

- професійно оцінювати психологічні можливості школярів;
- сприяння створенню комфортного виховного середовища, яке буде спонукати учнів до розвитку громадянських компетентностей та буде формувати активну громадянську позицію;
- індивідуально враховувати рівень сформованості громадянських компетенцій кожної дитини, щоб побудувати план поетапного розвитку.

Як показує практика, головним засобом через який дитина найкраще сприймає інформацію є візуалізація. 83% інформації людина сприймає зоровим аналізатором, 12% – слуховим, 5% – іншими рецепторами. Дослідження пам'яті свідчать, що людина запам'ятовує 20% від почутого, 30% – від побаченого, 70% – від одночасно побаченого й почутого, 80% – від побаченого, почутого й обговореного, 90% – від побаченого, почутого, обговореного й активно виконаного¹⁶. Поєднання вищезазначених методів на уроках «Я досліджую світ», дадуть можливість комплексно підійти до формування необхідних знань та навичок у дитини, зокрема і тих що стосуються громадянських компетентностей.

Звісно це не всі елементи, які можуть застосовуватися під час проведення занять що стосуються формування громадянських компетенцій. Можуть бути задіяні авторські методики виховання, впроваджені особливі підходи до формування молодших школярів, засновані на досвіді конкретного вихователя. Але всі вони мають бути спрямовані на формування патріотичного ставлення до своєї країни, до її народу та культури.

¹⁶ Давидюк М.С. Формування громадянської компетентності молодших школярів засобами візуалізації на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі, Рівне. 2023. URL: <https://is.gd/cgTSbd> (дата звернення: 10.01.2024)

Щодо авторських методик, то у 2022 році було впроваджено курси з громадянської парламентської просвіти в початковій, середній та старшій школі. Наразі в Україні є два автори змістовних ліній освітніх програм: Савченко О.Я. та Шиян Р.Б..

Розпочнемо з типових програм «Я досліджую світ: природнича, громадянська й історична, соціальна, здоров'язбережувальна галузі» для молодших школярів, запропонованих Савченко О.Я.. Отже, для 1-2 класів є дві змістовні лінії:

1) «Моя шкільна та місцева громади». Метою цієї змістовної лінії є розуміння молодшим школярем основних норм шкільного та місцевого громадського життя, що дозволяє учням брати посильну участь у їх збереженні та вдосконаленні. Вивчення шкільних і місцевих традицій, ознайомлення з громадянськими вчинками земляків, діяльністю адміністрації школи, місцевих органів влади та громадських об'єднань, спрямованих на вирішення суспільно важливих питань, сприяє формуванню в учнів початкового досвіду громадянської активності, демократичної поведінки й ефективної взаємодії. Це також впливає на розвиток емоційно-ціннісного аспекту громадянської культури дитини¹⁷. Додатковими аспектами цієї програми є базове розуміння учнів про шкільні та місцеві громади. В цій змістовій лінії дитина має усвідомити свої права та обов'язки як себе поводити в школі, зрозуміти правила співпраці в класі. Щодо місцевих громад, то у школяра має сформуватися уявлення про назву і місце розташування певного населеного пункту, видатні події громади та видатних земляків тощо. Результатами вивчення цієї програми має бути спроможність дитини розказати про видатних історичних осіб свого краю, розповісти про свої права та обов'язки, вміти обговорювати проблеми всередині класу і пропонувати шляхи їх вирішення тощо.

2) «Ми – громадяни України. Ми – європейці». В процесі вивчення цієї програми, школярі мають отримати базові знання про символіку країни,

¹⁷ Впровадження курсів з громадянської парламентської просвіти в початковій, середній та старшій школі: актуальний стан і перспективи. Аналітична довідка / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. – Київ-2022 – 97 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730524/1/RANG_Analit_dov_Parlam_pros.pdf (дата звернення: 22.01.2024)

державні атрибути, ключові історичні постаті в історії держави, усвідомити роль демократичних цінностей. Таким чином має сформуватися усвідомленість цінності патріотизму, активної громадянської позиції, самоповаги та інших аспектів. Окремими елементами цієї програми є розповіді про українських воїнів, важливість історичних постатей для розвитку України як держави, а також європейське майбутнє нашої країни. В результаті навчання, дитина має знати загальні відомості про Україну, знати державний гімн, знаходити у творах приклади людяності та патріотизму та ін.. Також у цього ж автора є програма для навчання 3-4 класів. Ознайомимося більш детально з нею. В ній існує також дві змістовні лінії:

1) Для 3 класу існує змістовна лінія «Людина серед людей». Вона передбачає вивчення дитиною різних соціальних ролей: школяра, члена сім'ї та громади. Зокрема дана програма спрямована на формування певних стандартів поведінки в залежності від тієї чи іншої соціальної ролі дитини. До окремих аспектів навчання можна віднести формування певних моральних правил, правил поведінки в школі, громадських місцях, а також правила спілкування з іншими. В результаті проходження курсу, дитина повинна мати змогу пропонувати вирішення існуючих проблем в громаді, вирішувати конфлікти мирним шляхом, вміти комунікувати з людьми. В 4-му класі дещо видозмінюються аспекти навчання, але по факту, це є закріпленням набутих знань та навичок.

2) Змістовна лінія для 3-4 класів «Людина в суспільстві». Її метою є формування у дитини усвідомлення свої прав та обов'язків як члена суспільства і громадянина України, пізнання історії, свого краю та символів держави. Щодо окремих аспектів виховання, то акцент робиться на залежності людей один від одного, взаємодопомозі, на правилах поведінки в пам'ятних місцях та на урочистих заходах, вивчення української символіки і т.д.. Внаслідок проходження курсу, учень/учениця має усвідомити свою належність до українського суспільства, мати уявлення про національну символіку та поважати

її, мати навички поводження на урочистих заходах, відповідати за свої вчинки та знати інші не менш важливі громадянські компетентності¹⁸.

Інша освітня програма затверджена державним Стандартом – типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б. «Я досліджую світ: громадянська та історична освітня галузь». На відміну від своєї попередниці, Шиян пропонує програму тільки для 3-4 класів. Вона схожа на програму для 1-2 класів від Савченко О.Я., але має деякі відмінності. Вона складається також з двох змістовних ліній, які мають ідентичні назви з попередніми.

1) «Моя шкільна і місцева громади». Головною відмінністю програми цього автора від попереднього є впровадження такого поняття як волонтерство, а також робиться акцент на людей місцевої громади: аналізі їх вчинків, мотивації та цінностей та яким чином ці фактори впливають на життя громади.

2) «Ми – громадяни України. Ми – європейці». Головними відмінностями цієї програми, є постановка питання про те, що таке демократія та які ознаки демократії існують в державі та суспільстві? Також і відрізняються вимоги до знань дітей в кінці проходження курсу. Окрім тих що були у програмі Савченко О.Я., додаються наступні:

- вміння дитини пояснювати (на прикладах), що означає бути громадянином України;
- спроможність пояснити, як Конституція України – найважливіший документ держави, впливає на його/ її життя і життя всіх громадян України;
- мати можливість розмірковувати про роль законів у своєму житті, житті інших людей колись і сьогодні¹⁹.

Загалом ці дві моделі навчання дітей громадянським компетентностям досить подібні. Кожен навчальний заклад в Україні має право автономно обирати, за якою програмою він буде навчати молодших школярів. Цей

¹⁸ Впровадження курсів з громадянської парламентської просвіти в початковій, середній та старшій школі: актуальний стан і перспективи. Аналітична довідка / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. Київ. 2022. 97 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730524/1/RANG_Analit_dov_Parlam_pros.pdf (дата звернення: 23.01.2024)

¹⁹ Впровадження курсів з громадянської парламентської просвіти в початковій, середній та старшій школі: актуальний стан і перспективи. Аналітична довідка / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. – Київ-2022 – 97 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730524/1/RANG_Analit_dov_Parlam_pros.pdf (дата звернення: 23.01.2024)

демократичний принцип дає можливість більш ретельно підійти до вибору навчальних програм і створити певну незалежність навчального закладу від централізованого управління освітою.

2.2. Основні методи залучення дітей до вивчення своїх прав та обов'язків

Суспільні виклики сьогодення вимагають від молодих школярів не тільки активної громадянської позиції та патріотизму, а також усвідомлення та розуміння своїх прав та обов'язків. Необхідною якістю для кожної людини стало вміння критично мислити, на основі своїх знань приймати активну участь у громадському житті, але при цьому чітко дотримуватись існуючих законів. Наразі ситуація в країні є досить складною і вона не сприяє формуванню належного середовища для молодих школярів. Повномасштабна війна, складне матеріальне становище, погіршення стосунків у сім'ї – всі ці фактори погіршують спроможність конкретної дитини до сприйняття нової інформації, зокрема ускладнює усвідомлення своїх прав та обов'язків.

Формування правової культури відбувається відповідно до вікових особливостей. Якщо ми говоримо про молодих школярів, то в цей період становлення особистості у дитини з'являється усвідомлення сенсу елементарних морально-правових вимог, таких як контроль за своєю поведінкою. Замість дитячого виразу «не хочу» з'являється більш доросла версія цього слова – «потрібно». Саме в цей період у свідомості дитини починають формуватися моральні вимоги як до самого себе, так і до інших. Підвищення морально-правової стійкості у дітей 6 – 7 років зумовлює необхідність формування в них правової культури. В цей же період з'являються рефлексивні процеси у свідомості. З їх допомогою дитина не тільки сприймає навколишній світ, а і усвідомлює те що вона бачить, відчуває, або за чим спостерігає. Саме в цей період педагогу необхідно сконцентрувати свою увагу на правовій свідомості дитини і ефективно сприяти її формуванню.

Загалом структуру правового виховання можна поділити на три компоненти:

– Когнітивно-знаннєвий компонент. Цей компонент передбачає формування у дитини базових понять, таких як особисті права та обов'язки. Саме з цього починається формування правової культури дитини. Обов'язок є своєрідним першим проявом правової культури в житті людини. Невід'ємною складовою такого поняття як обов'язок є правовий мотив. Саме у поєднанні ці поняття окреслюють ставлення особистості до оточуючих. Усвідомлення необхідності поводити себе існуючих норм, переживати почуття обов'язку, гуманності означає формування потреби у правовій діяльності²⁰.

– Мотивоційно-ціннісний компонент. Суть цього компонента полягає у формуванні в учнів усвідомлення цінності держави й права, а також здатності висловлювати своє емоційно-ціннісне ставлення до конкретних державно-правових подій, явищ і процесів, спираючись на сформовані ціннісні орієнтири²¹. Попри це, такий компонент повинен формуватися не на основі зовнішніх стимулів, таких як нагороди чи покарання, а концентруватися на внутрішній мотивації. Вона, в свою чергу, базується на бажанні робити добрі справи, бо вони відповідають внутрішньо засвоєним цінностям. Це є ключем до правильного формування вищезазначеного компоненту.

– Поведінково-діяльнісний компонент це своєрідна ціннісна міра ставлення до соціуму через поведінку та діяльність. Ця компетентність також є надважливою для молодших школярів, оскільки саме вона формує ті необхідні риси характеру, які так необхідні в сучасному світі для ефективної комунікації з людьми. Такий компонент базується на регулярному закріпленні позитивних зразків поведінки та організації діяльності, яка формує життєво важливі навички, а також на стимулюванні самостійності у прийнятті рішень. Також він передбачає стимулювання дітей до прояву своєї ініціативи, прийняття рішень та

²⁰ Колосова О.В. Формування у молодших школярів уявлень про права та обов'язки інноваційний підхід, Вінниця. URL:

<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/4335/3740> (дата звернення: 11.01.2024)

²¹ Рябовол Л.Т. Аксіологічний компонент правової предметної компетентності: сутність та відображення у державних вимогах до результатів навчання. Київ. URL:

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1863785> (дата звернення: 11.01.2024)

відповідальність за їх результати. Невід'ємною частиною є також використання в межах цього компоненту методу прикладу. З його допомогою вихователі та батьки можуть демонструвати ту поведінку, яку бажано наслідувати і як наслідок дитина переймає отриманий досвід.

Є різні підходи до формування у молодших школярів почуття обов'язку та усвідомлення своїх прав. За допомогою яких методів це відбувається в Новій українській школі, поговоримо далі.

Стара система освіти мала досить радянські методи формування усвідомлення прав та обов'язків у дітей. В більшості випадків це відбувалося шляхом похвали або покарання. Така методика використовувалась не тільки в школі, а і вдома. Згідно проведеним дослідженням серед батьків:

- 1) 69,5% респондентів використовують фізичні покарання, серед яких перевага надається підзатильникам, дітей шльопають, лупцюють;
- 2) 31,1% вважають таке покарання допустимим в окремих випадках.
- 3) 10,1% батьків вказали на категоричну недопустимість фізичних покарань ні у яких ситуаціях²².

Причини першого підходу до виховання у дітей розуміння своїх прав та обов'язків батьки обґрунтовують наступним чином: 27% зазначили, що дитина не слухається. У 26% батьків головним аргументом є те, що їх також били у дитинстві²³. Саме це є найбільшою проблемою у вихованні нового покоління дітей. Старі методи формування розуміння у школярів своїх прав та обов'язків, призводять до становлення у дитини відповідних психологічних комплексів. Те саме відбувалося у старій школі, і в комплексі це не давало необхідного результату.

У Новій українській школі використовується багато інноваційних методів що стосуються формування розуміння у дітей своїх прав та обов'язків. Вони

²² Задорожна І.О. Громадянське виховання учнів початкової школи. *Збірник наукових статей*, Люблін. 2023.

URL:http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_53/53-32.pdf#page=74 (дата звернення: 17.01.2024)

²³ Задорожна І.О. Громадянське виховання учнів початкової школи. *Збірник наукових статей*, Люблін. 2023.

URL:http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_53/53-32.pdf#page=74 (дата звернення: 17.01.2024)

спрямовані на спрощення донесення складної інформації і водночас покликані покращити якість її засвоєння у дітей. Зокрема ці методи ґрунтуються на наступних принципах:

- 1) Правове виховання повинно поєднуватись зі звичайними життєвими ситуаціями;
- 2) Грамотний підбір інформації відповідно до віку, життєвого досвіду, світогляду, особливостей психологічних процесів дитини;
- 3) Використання як індивідуального, так і колективного підходів;
- 4) Поєднання морального виховання з правовим;
- 5) Дотримання логічної послідовності виховання: першим етапом формування має бути одержання дитиною базових знань про певні правові норми, а другим етапом – засвоєння їх на практиці;
- 6) Відповідно до підходів НУШ, пріоритет має надаватися ігровим видам засвоєння інформації.

Перейдемо безпосередньо до форм і методів співпраці дитини і педагога. Загалом можна виділити три основні методи взаємодії: словесний, наочний та практичний.

Одним з найбільш ефективних методів словесної комунікації є бесіда. Можна виділити наступні різновиди навчальних бесід:

- 1) вступна – проводиться з метою з'ясувати розуміння школярами майбутніх навчальних заходів і дій, а також перевірити їхню готовність до сприйняття нової інформації;
- 2) бесіда-повідомлення – спосіб донести інформацією, яка ґрунтується на певних доконаних фактах або на досвіді педагога. За допомогою такого типу бесід, вихователь може переділити більшу увагу етичним нормам поведінки. Для цього можуть використовуватись розповіді про відомих історичних постатей чи реальні ситуації з життя, що стає приводом для обговорення важливих питань добра, справедливості або відповідальності.
- 3) бесіда-повторення – здебільшого проводиться для в кінці уроку, щоб закріпити пройдений матеріал;

4) контрольна бесіда – використовується педагогом для перевірки засвоєних навичок. Така форма спілкування спрямована на підтримку діалогу, що допомагає дитині відновити, структурувати й усвідомити засвоєні поняття, а також переосмислити їх у контексті нових ситуацій або життєвих викликів. В цьому контексті, важливим є навчити дитину інтегрувати отриманні знання у своє повсякденне життя. Це можна зробити шляхом обговорення як правила етикету чи норми поведінки можуть застосовуються в конкретних обставинах.

5) катехізисна – спрямована на відтворення відповідей, які вимагають тренування пам'яті. У сучасному вихованні цей метод набув адаптованого значення, особливо в контексті формування етичних норм, світогляду та громадянських цінностей дітей. У процесі такої бесіди педагог підштовхує дитину до рефлексії, допомагає осмислити життєві ситуації, моральні дилеми або значення певних цінностей, що безпосередньо сприяє формуванню громадянських компетентностей.

6) евристична – педагог за допомогою заздалегідь продуманих питань скеровує учнів на формування нових навичок²⁴. У контексті виховання громадянських компетентностей у дітей такий вид бесід є особливо ефективною, оскільки сприяє формуванню таких навичок і цінностей як критичне мислення, відповідальність, толерантність і активна громадянська позиція. Ще одною перевагою такого підходу є можливість використання запитань що враховують особистий досвід та інтереси дітей. Таким чином педагог може допомогти кожному учаснику віднайти власний зв'язок із обговорюваною темою.

Також до словесних методів формування у дитини розуміння про свої права та обов'язки можна віднести розповіді, читання певних творів та повчальних лекцій.

Наочний метод. Підхід в якому використовуються візуальні засоби для передачі інформації. За допомогою нього учні легше сприймають нову інформацію і проявляють більшу активність на уроках. Цей метод можна

²⁴ Пархета Л. Словесні методи навчання у діяльності вчителя-філолога. Умань.
URL:<https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/85-neperervna-pedahohichna-osvita-v-ukrayini-stan-problemy-perspektyvy-2018-r/91-slovesni-metodi-navchannya-u-diyalnosti-vchitelya-filologa>
(дата звернення: 17.01.2024)

імплементувати в навчальні процес за допомогою багатьох засобів: демонстрація малюнків, схем, картинок, інтерактивної статистики, анімацій. Всі ці візуальні засоби допомагають зробити навчальний матеріал більш доступним та цікавим для вивчення.

Практичні демонстрації. Педагоги можуть використовувати такий метод шляхом демонстрації реальних об'єктів для тлумачення певних понять, що зробить навчання школярів більш запам'ятовуваним і конкретним.

Використання інтерактивних вправ. Використання новітніх технологій, таких як інтерактивні дошки або певні комп'ютерні програми, може допомогти залучити школярів до більш ефективної роботи.

Наочний метод допомагає формувати у дітей навички спостереження. В свою чергу, це сприяє розвитку когнітивного мислення. Також використання цього методу співпраці з дітьми стимулює їх інтерес до навчання. Візуальні елементи цікавлять дітей і роблять навчання більш привабливим. Підтримка різних стилів навчання: наочний метод може підтримувати різні стилі навчання, враховуючи візуальних та кінестетичних учнів. Використання наочного методу взаємодії допомагає створити стимулююче навчальне середовище та сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню навчального матеріалу молодшими школярами.

Практичний метод. Цей підхід характеризується високою ефективністю, адже дитина на практиці може закріпити отриманні навички та знання. В процесі застосування цього методу можна використовувати рольові ігри, активне моделювання або інші практичні форми співпраці з дітьми. Зокрема можна навести декілька прикладів.

1) Вправа «Я у правовому колі». Сутність вправи полягає в наступному: дитина повинна лініями з'єднати своє зображення з поданими правовими символами. Символами можуть виступати такі правові норми: право на освіту, медичне забезпечення, свободу слова, повноцінне харчування, любов і піклування, відпочинок, захист від примусової праці та будь-яких форм насильства, а також інші аспекти правового характеру. Зокрема, увагу треба приділити тому, як себе зображує дитина. Вони можуть це робити по різному: на

хмарці, оточеній зірками; з крильцями за плечима; у позі мислителя; в центрі серця біля будинку та інші²⁵. Саме це дасть можливість зрозуміти педагогу ставлення дитини до свого права і те, як вона його сприймає.

2) Захист особистого «правового» проєкту. Це ще один з практичних підходів до формування у дитини правових компетентностей, зокрема усвідомлення своїх прав та обов'язків. Це можна зробити індивідуально з кожною дитиною, або поділитися на групи. Школярами обирається одна з запропонованих тем дослідження. Для захисту проєкту учні заздалегідь колективно оформлювали плакат із зібраного матеріалу. Він може включати малюнки, певні роздуми дітей, вирізки з журналів тощо. Така форма пізнання викликає у молодих школярів живий інтерес до нових знань, а отже і інформація отримана в період проєкту сприймається набагато краще, ніж на звичайній шкільній лекції.

До найбільш оптимальних методів взаємодії дитини та педагога відносять комбіновані форми співпраці. До них можна віднести словесно-наочний метод (перегляд фільмів/мультфільмів; дидактичні ігри; складання історій та ін.) та практично-аналітичний (вправи на дослідження свого «Я»; активне моделювання та інші).

Всі вище перераховані методи слід використовувати через активне навчання. Воно передбачає стимулювання до дій. Тобто, це означає, що через досвід вирішення певної проблемної ситуації самими школярами, вони отримують необхідні практичні навички. Таке навчання є ефективним з декількох причин:

- 1) Дає структуру різних навчальних установок;
- 2) Збільшує час залучення дітей до навчального процесу, навіть у позаурочний час;

²⁵ Колосова О.В. Формування у молодших школярів уявлень про права та обов'язки інноваційний підхід, Вінниця. URL:

<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/4335/3740> (дата звернення: 18.01.2024)

3) Через аналіз особливого матеріалу заснованому на досвіді педагога, дозволяє вирішувати проблеми реального життя основуючись на отриманих навичках;

4) Робить навчання більш стимулюючим та осмисленим;

5) Дає школярам відчуття власних досягнень, що є надважливим для формування такої якості як впевненість в собі.

З практики ведення занять вчителем, можна виокремити три методи ведення занять, що стосуються правового виховання: заохочення, переконання та прикладу. Здебільшого такий вплив на школярів проводиться шляхом організації групових занять. В процесі групової роботи слід дотримуватись наступних специфічних рис:

1) Звертати увагу на психологічну допомогу учасникам групи під час їх саморозвитку;

2) Комфортну просторову організацію;

3) Зміщувати акценти на комунікацію всередині групи для аналізу ситуацій в реальному часі;

4) Стежити за вербалізованою рефлексією з приводу власних почуттів та того, що відбувається у групі;

5) Створити атмосферу розкнутості й свободи спілкування між учасниками, своєрідний клімат психологічної безпеки²⁶.

Методика «незакінчених речень». Є досить ефективним методом комунікації з дітьми, особливо в питаннях формування правових компетентностей. Ця методика допомагає створити у дитини уявлення про добро і зло, а також сформувати життєві цінності. На цих цінностях і формується усвідомлення дітей про свої обов'язки та права. Зокрема цю методику можна використовувати наступним чином: дати можливість дітям поміркувати над такими фразами як «людяність – це...», «відповідальність – це ...», «обов'язок – це...». Оскільки такі опитування відбуваються при груповій роботі, потрібно

²⁶ Костюк Л.Б. Муляр Н.М. Формування громадянської ідентичності школярів засобами правової культури. 2020. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/987/946> (дата звернення: 19.01.2024)

максимально залучити до обговорення кожную дитину. У ході відповідей, увагу школярів необхідно зацентрувати на моральному аналізі власної відповіді, ставити уточнюючі питання мотиваційного характеру (наприклад «чому саме таке закінчення речення ти пропонуєш?»). У процесі таких виховних заходів необхідно спонукати дітей до діалогу, мотивувати до ґрунтовного аналізу думок колег та своєї поведінки, а також до готовності бути патріотом України.²⁷

Використання лепбуку. Лепбук – універсальний посібник, який можна використовувати для заохочення дітей вивчати будь-яку освітню область і забезпечить органічну її інтеграцію в навчальний процес. Собою лепбук представляє своєрідну різнокольорову книжку з кишнями, де знаходиться певна інформація. Це наочно-практичний метод навчання, який є завершальним етапом самостійної дослідницької роботи дитини під час опрацювання певної теми. Для наповнення такої папки необхідно виконати низку завдань, провести спостереження та опрацювати надані матеріали. Створення лепбуку сприяє закріпленню та систематизації отриманих знань, а подальший перегляд папки дозволяє швидко відновити в пам'яті опрацьовану інформацію²⁸.

Формування правової свідомості дитини у позаурочний час. Один з найефективніших методів формування у дитини будь-яких компетентностей, оскільки виховання дитини здійснюється лише шляхом активності самої дитини. Перебуваючи поза шкільними стінами, школяр може відчувати себе більш вільно і природньо. Саме за таких умов дитина може повністю розкритись та самоствердитись у цікавій для неї атмосфері. Якщо в школі дитина грає тільки одну соціальну роль під назвою школяр, то в позаурочний час таких ролей стає набагато більше: син, донька, брат, сестра, громадянин та інші. Таке різноманіття соціальних ролей розширює можливості усвідомлення дитиною своїх прав та

²⁷ Міцай Ю.В. Методичні рекомендації щодо посилення громадянсько-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, Кропивницький. URL:

http://www.svitlovodsk-school8.kr.sch.in.ua/Files/downloadcenter/%D0%9C%D1%96%D1%86%D0%B0%D0%B9%20%D0%AE.%D0%92._%20metodichni_rekomendaciji_shhodo_posilennja_gromadj.pdf (дата звернення: 19.01.2024)

²⁸ Прилепа А.А. Формування пізнавальної активності молодих школярів засобами лепбук, Чернігів. 2022. URL:

<http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/9657/1/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BF%D0%B0%20%D0%90.%D0%90..pdf> (дата звернення: 23.01.2024)

обов'язків, відповідно до кожної окремо взятою соціальної ролі. Кожна з них вимагає дотримання певних правил поведінки та обов'язків. Засвоєння соціальної ролі безпосередньо пов'язане з самим процесом формування й розвитку особистості²⁹.

Для школярів молодшого віку важливо показувати перспективу їх особистісного зростання. Необхідно створити умови, за яких дитина зможе відчувати свій прогрес. Будь-яке зростання будується на усвідомленні своїх прав та обов'язків. Звідси можна стверджувати, що формування у дитини прав та обов'язків і особистісне зростання це два процеси які є нероздільними. В свою чергу, переживання почуття зростання під час правового виховання, створює позитивне ставлення дитини до правової діяльності. Це сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності та поведінки. Внаслідок цього, у кожної окремої дитини народжується прагнення до самоосвіти, до набуття нових навичок та знань, розвитку особистісних якостей. Саме це формує у дитини правову культуру, зокрема усвідомлення своїх прав та обов'язків³⁰.

Важливість понять «вільність» та «свобода» у формуванні прав та обов'язків молодих школярів. Ці поняття схожі за своєю суттю, але в окремих випадках мають досить велику смислову різницю. Зокрема ця різниця простежується у підходах до виховання дітей. Досить часто буває так, що дитина не сприймає подану їй інформацію і дуже часто нехтує певними заборонами. В цей момент вона керується своїм правом робити те, що їй подобається. І це є показником такого поняття як «вільність». Поняття «свободи» більш комплексне та складне. Цей термін в даному контексті слід розглядати як складову демократії і невід'ємну частину усього суспільства, а не як привілей конкретно взятої людини. І саме для свободи потрібен порядок та усвідомлення дитиною певних прав. Сам порядок формується на певних заборонах та зобов'язаннях, а також на особистій відповідальності. У цьому контексті дуже важливе

²⁹ Колосова О.В. Формування у молодших школярів основ правової культури у процесі позаурочної діяльності, Вінниця. 2011. URL:

https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/708/1/dis_Kolosova.pdf (дата звернення: 20.01.2024)

³⁰ Колосова О.В. Формування у молодших школярів основ правової культури у процесі позаурочної діяльності, Вінниця. 2011. URL:

https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/708/1/dis_Kolosova.pdf (дата звернення: 20.01.2024)

усвідомлення учнями своєї соціальної ролі – громадянина. Всі вище перераховані методи формування у дитини прав та обов'язків, повинні бути спрямовані на становлення у молодших школярів усвідомлення про себе як про частину суспільства, розуміння поняття громадянина.

2.3. Проведення педагогічного експерименту на базі Острозького ліцею №1

Інтегрований курс «Я досліджую світ» є унікальним з точки зору імплементації нових інтерактивних систем в освіту. Активно цю технологію формування громадянських компетентностей у школярів використовує Острозький ліцей №1 Острозької міської ради Рівненської області. На базі цього навчального закладу було вирішено провести експеримент серед учнів третіх класів з метою визначення рівня впливу інтерактивних технологій та новітніх методів навчання на формування громадянських компетентностей. Основними завданнями експерименту було визначено:

- Дослідити рівень сформованості громадянської компетентності у молодших школярів до початку експерименту;
- Оцінити вплив нової освітньої програми на формування громадянських компетентностей у школярів протягом трьох місяців;
- Проаналізувати отримані результати дослідження.

До початку експерименту було сформовано гіпотезу, згідно якої, проведене дослідження має показати ефективність чи її відсутність під час використання інтерактивних методів навчання, зокрема рольових ігор, проєктної діяльності, принципу людиноцентричності та індивідуального підходу.

Експеримент складався з трьох пунктів і включав декілька дослідницьких методів. На початкових етапах вагомим чинником валідності експерименту стало визначення сформованості громадянських компетентностей у третьокласників. Для цього було використано такі дослідницькі методи як тестування та спостереження.

Перед проведення тестування школярів, для них було проведено інструктаж з виконання завдань. Було роз'яснено вимоги до кожного з них, а також роздано роздруковані тести. Сама перевірка знань складалася з чотирьох частин. В першій частині визначалися рівень відповідальності та громадянська свідомість учнів. Для цього етапу тестування були характерні такі питання:

- 1) Які з написаних нижче дій є важливими для Вас як для учня?
 - а) Дотримуватися порядку у класній кімнаті;
 - б) Гратися з друзями;
 - в) Першим виходити на перерву.
- 2) Кожен громадянин України має право на освіту. Що це означає для Вас?
 - а) Я можу навчатися в школі;
 - б) Я можу навчатися тільки тоді, коли я хочу;
 - в) Я можу сам вирішувати, що я маю робити в школі.
- 3) Нижче наведені три ситуації. Яка з них порушує Ваше право на повагу?
 - а) Усі діти грають у цікаву гру;
 - б) Однокласники не слухають один-одного під час дискусії;
 - в) Вчитель розповідає новий матеріал.

Після успішного проходження першої частини опитування, учням видається другий тест. Це зроблено з метою мінімізації психологічного перенавантаження дітей через велику кількість питань на одному аркуші. Окремо розташовані питання сприймається учнями більш спокійно, що дає можливість більш точно визначити рівень їх громадянських компетентностей. Друга частина тестування направлена на визначення рівня відповідальності та громадянської свідомості у дитини. Школярам були поставлені наступні питання:

- 1) Якою повинна бути Ваша поведінка на вулиці?
 - а) Бути обачним та дотримуватися усіх правил дорожнього руху;
 - б) Я поведжусь на вулиці як хочу, правилами дорожнього руху користуюсь по настрою;
 - в) Я граюсь біля дороги не дивлячись на присутність машин.
- 2) Як Ви можете допомогти своїй громаді?

- а) Малювати на стінах;
- б) Виносити сміття на вулицю;
- в) Допомогати прибирати територію школи.

3) Як Ви розумієте поняття відповідальність?

- а) Це коли я все розповідаю батькам і дозволяю їм вирішувати всі питання за мене;
- б) Це коли я намагаюсь нічого не робити;
- в) Коли я слідкую за своїм здоров'ям і роблю домашню роботу яку задали в школі.

Після цього етапу опитування, було вирішено провести фізичне та психологічне розвантаження. Діти за наглядом класного керівника повторювали рухи які транслювалися на інтерактивній дошці. Це зайняло декілька хвилин. Така ініціатива дала можливість відволікти дітей від тестування, психологічно розвантажити їх нервову систему та ефективніше написати другу частину опитування. Вона була напрямлена на розуміння тих хто їх оточує та важливість допомоги один-одному. До цієї частини тестування було включено такі питання:

1) Які будуть Ваші дії, якщо побачите що у Вашого однокласника виникли труднощі з виконанням домашнього завдання?

- а) Посміюся з нього/неї?
- б) Скажу йому/їй вирішувати завдання самостійно, адже це його/її проблема;
- в) Допоможу йому/їй або запитаю класного керівника, як можна допомогти.

2) Як Ви маєте себе поводити під час групових занять?

- а) Ігнорувати будь-які прояви іншого бачення проблеми, адже моя думка найважливіша;
- б) Дослухатися до думок інших і висловлювати свої ідеї;
- в) Робити все самостійно і не брати участь у груповій роботі;

3) Уявіть, що Ви граєте у цікаву гру зі своїми однокласниками. Які будуть Ваші дії, якщо один з гравців не буде дотримуватись правил гри?

- а) Не буду більше з ними грати і припиню гру;

б) Не звертатиму на це увагу;

в) Спробую пояснити правила і наголошу на тому, що це вадливо.

Після завершення третьої частини тестування, слід наголосити на тому, що всі діти молодці і залишилась остання частина невеликого опитування. Дати хвилину школярам на відпочинок і роздати заключну частину тестування. До неї входять питання, що стосуються толерантності та взаємоповаги один з одним.

1) Що для Вас означає бути толерантним?

а) Критикувати усіх, хто має альтернативну думку моїй;

б) Поважати думки і права інших, навіть якщо вони відрізняються від моїх;

в) Перекоувати інших в правильності моєї думки?

2) Як Ви маєте себе поводити, якщо хтось з Вашого оточення має інші звички або традиції?

а) Намагатися переконати, що мої звички краще;

б) Поважати його/її вибір та його/її особливості;

в) піддавати критиці його/її вибір.

3) Які будуть Ваші дії, якщо Ви побачите що когось з ваших однокласників ображають?

а) Буду осторонь. Це його/її проблеми;

б) Піду разом з ним/нею, навіть якщо він/вона неправий/ва;

в) Повідомлю про це вчителю та спробую допомогти.

Завершивши тестування, подякувати дітям за активну участь. Усього опитування мало 12 завдань, кожне з яких еквівалентне одному балу. Саме тестування проводилося серед 20 дітей. Відповівши на 10 і більше питань, школяр мав високий рівень знань, від 5 і до 9 – середній, відповідно на 4 і менше – низький. За результатами першого етапу експерименту було виявлено, що 50% дітей мають високий рівень громадянських компетентностей, 30% школярів мають середні навички. Також 20% респондентів мали низький рівень сформованості відповідних знань.

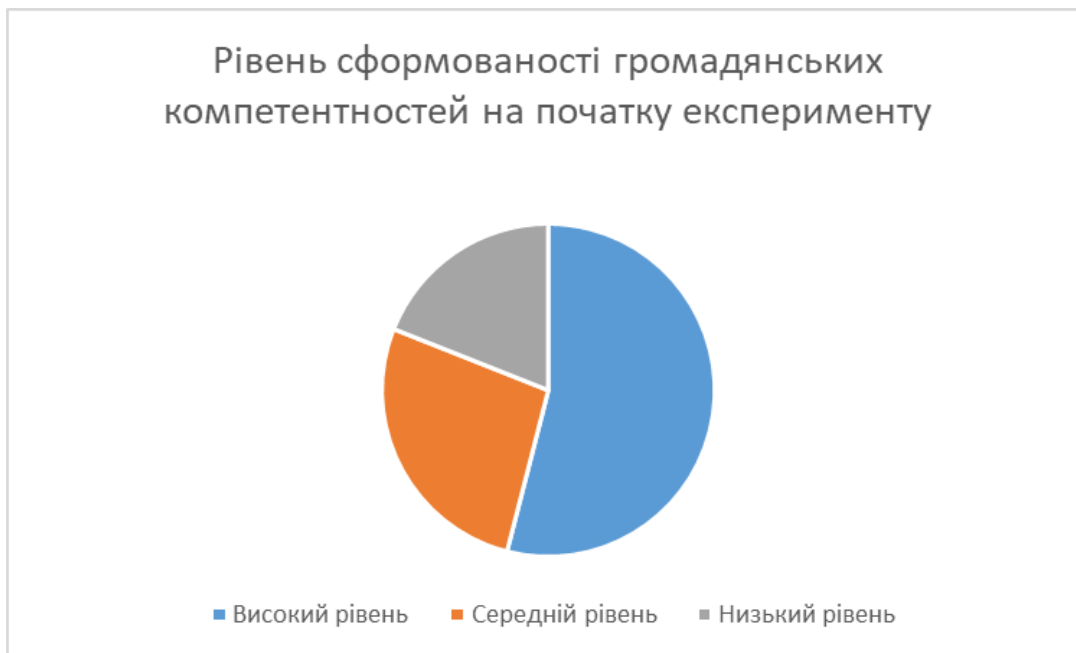

Рисунок 2.1. – Рівень сформованості громадянських компетентностей на початку експерименту

Зробивши висновки після першого етапу експерименту, перейдемо до другого. Він складався зі спостереження за засвоєнням інформації дітьми в межах курсу «Я досліджую світ» протягом трьох місяців. За час проведення експерименту, фахівці з педагогічної підготовки Острозького ліцею №1 впроваджували різні технології та методи навчання школярів. Використовували такі методи як рольові ігри, групові обговорення, інтерактивні заняття. Подальша оцінка засвоєння учнями нового матеріалу відбувалася за допомогою такого інструменту як спостереження.

Після трьох місяців навчання настав час контрольного етапу експерименту. Кінцевий тест складається з того переліку питань, який був на початку навчання та додаткового розгорнутого питання. Школяр має написати декілька речень відповідаючи на питання: що означає бути добрим і відповідальним громадянином у твоєму класі або спільноті? Розгорнута та обґрунтована відповідь на поставлене завдання оцінювалась у три бали. Експеримент дав такі результати: на 10% збільшилась кількість дітей які мали високий рівень знань (60%), кількість тих, хто мав середній показник успішності

не змінився і залишився на рівні 30%, а низький рівень знань щодо громадянських компетентностей залишився у 10% респондентів.

Рисунок 2.2. – Рівень сформованості громадянських компетентностей на фінальному етапі експерименту

Можемо зробити проміжний висновок, що у ході експерименту було виявлено покращення рівня знань учнів протягом трьох місяців інтенсивного вивчення курсу «Я досліджую світ».

Також був проведений додатковий захід щодо визначення прогресу школярів. В кінці експерименту було запропоновано класному керівнику дати невелике інтерв'ю щодо рівня обізнаності дітей в сфері громадянських компетентностей. Нижче наведено основні питання під час його проведення.

Запитання 1. Як Ви оцінюєте рівень сформованості громадянських компетентностей серед ваших учнів?

Відповідь. На мою думку, не дивлячись на їх юний вік, мій клас має досить високий рівень громадянських компетентностей. Вони добре знають свої основні права і вміють застосовувати ці знання на практиці. Більшість з них також розуміють свої обов'язки, як-то дотримання дисципліни та поваги до інших як в межах школи, так і поза нею.

Запитання 2. Як ті знання що Ви описуєте, учні демонструють у реальному житті?

Відповідь. Як на мене це можна простежити під час того, коли я задаю домашні завдання. Більшість дітей сумлінно виконують свої завдання і допомагають іншим у класі, коли це необхідно. Але звичайно є і виключення. Такі діти потребують більшої уваги і іншої мотивації.

Запитання 3. На Вашу думку, що найбільше сприяє формуванню та розвитку громадянських компетентностей у дітей?

Відповідь. На мою думку, в першу чергу це відносини в родині. Вплив батьків на формування будь-яких компетентностей у дитини важко переоцінити. Звісно важливу роль відіграє і навчання в школі. Важливо, щоб діти брали участь у діяльності, яка вимагає від них відповідальності, співпраці та прийняття рішень. Також дуже ефективно проводити тематичні уроки, де обговорюються права людини, демократія, толерантність.

Запитання 4. Чи можете ви виділити конкретні труднощі з якими Ви стикалися в своїй педагогічній практиці у формуванні громадянських компетентностей у дітей?

Відповідь. Однією з головних проблем є те, що не всі діти розуміють важливість відповідальності та співпраці. Деякі з них звикли діяти самостійно і не завжди готові слухати та сприймати точку зору інших. Також є учні які іноді не проявляють належної толерантності до відмінностей між однокласниками. Ми працюємо над вирішенням цих питань через спільні проєкти і регулярні обговорення в класі.

Висновки до розділу 2

Громадянська освіта в початковій школі є фундаментом для формування свідомих, відповідальних і активних громадян. На цьому етапі діти закладають базові знання та навички, які формують їхню громадянську свідомість та соціальні компетенції. На сьогодні основними завданнями громадянської освіти

у початковій школі є формування у школярів розуміння своїх прав та обов'язків, почуття відповідальності, толерантності та поваги до інших.

Немаловажливу роль у формуванні основних компетентностей відіграє залучення дітей до ігрових, обговорювальних та практичних методів навчання, що сприяє розумінню сутності громадянських цінностей та розвитку ключових навичок для активної участі у громадському житті. Зокрема залучення ігрових форм навчання, дискусій та обговорень, практичних завдань та застосування інтерактивних засобів як в навчальному процесі, так і в позаурочний час полегшують розуміння складних аспектів громадянських понять. Ці методи спрямовані на формування у молодших школярів знань про свої права та обов'язки, сприяють розвитку етичних цінностей та нових соціальних навичок, а також ознайомлюють дитину з базовою інформацією про функціонування суспільства.

Основними методами залучення дітей до вивчення своїх прав та обов'язків є словесні, наочні та практичні методи навчання. Серед них особливо виділяються навчальні бесіди різних типів, наочні демонстрації та практичні вправи. Комбіновані форми навчання, такі як словесно-наочний або практично-аналітичний методи, дозволяють не тільки ефективно донести до дітей інформацію, але й забезпечити її глибоке засвоєння.

Важливим аспектом правового виховання є активна участь дітей у навчальному процесі через моделювання ситуацій, обговорення правових норм і захист власних проєктів. Це дозволяє школярам відчувати себе активними учасниками суспільства, зрозуміти важливість своїх прав і обов'язків у реальних життєвих умовах. Використання інтерактивних вправ, таких як вправа «Я у правовому колі» або створення лепбуків, сприяє тому, що діти краще запам'ятовують і усвідомлюють правові аспекти свого життя.

Одним із нових підходів у Новій українській школі є інтеграція правового виховання у повсякденне життя дітей через ігрові та практичні методи. Це не тільки покращує розуміння правових норм, але й підвищує інтерес до навчання, оскільки діти сприймають ці знання як частину свого повсякденного досвіду.

Також було проведено педагогічний експеримент, у ході якого було встановлено, що протягом трьох місяців інтенсивного проходження курсу «Я досліджую світ» у дітей значно покращилося розуміння своїх прав та обов'язків, правил поведінки в суспільстві та інших аспектів громадянських компетентностей.

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

3.1. Роль вчителів молодших класів у формуванні громадянських компетенцій школярів початкової школи

Формування громадянської компетентності у дітей на сучасному етапі розвитку початкової освіти є важливим завданням, яке спрямоване на розвиток у молодших школярів навичок та знань, необхідних для активної участі у громадянському житті. Можна виокремити основні аспекти формування у дитини громадянських компетентностей:

- Інтеграція громадянської освіти в освітній процес. Наразі в НУШ існують відповідні підходи до органічної імплементації громадянської освіти в освітню програму 1-4 класів. Зокрема інтеграцію можна проводити через такі предмети як історія, географія, література. Такий підхід забезпечить комплексність щодо вивчення школярами своїх прав та обов'язків.

- Розвиток критичного мислення. Реформа шкільної освіти передбачала перехід від перевірки знань до їх формування. Формування такої важливої характеристики людини як критичне мислення є невід'ємною частиною виховного процесу.

- Використання інтерактивних методів навчання. В цьому плані нова школа зробила великий крок вперед. Залучення багатьох новітніх методів та підходів до навчання допомагають наочно показувати дитині ті чи інші практичні приклади. Зокрема ігри, дискусії, проектна діяльність та інші інтерактивні методи допомагають учням краще зрозуміти та застосовувати набуті знання в реальному житті.

- Виховання поваги до інших людей та демократичних цінностей. Початкова школа формує у дитини розуміння прав інших людей, стимулює поважати їх, а також навчає молодих школярів усвідомлювати цінність демократії та розпізнавати її окремі елементи.

- Залучення батьків та місцевої громади. Сучасна школа робить усе для більш активного залучення батьків та представників місцевих громад до навчального процесу. Принцип педагогіки партнерства між навчальним закладом, батьками та місцевою громадою і сьогодні є одним з ключових викликів для НУШ.

- Використання сучасних технологій. Ефективне використання цифрових інструментів може поліпшити процес навчання та забезпечити доступ до широкого спектру інформації та ресурсів.

Реалізація цих підходів у початковій освіті сприятиме розвитку громадянської компетентності учнів, підготовлюючи їх до активної та свідомої участі в житті сучасного суспільства. Одним з ключових аспектів успішної реалізації останнього є професійно підготовлені фахівці, які будуть працювати з дітьми.

Загалом новітню систему навчання в НУШ і формуванням громадянських компетенцій слід розглядати у поєднанні з іншою концепцією – безпечна і дружня до дитини школа (БДДШ). Система початкової освіти та вищезазначена концепція є невід’ємними частинами одна одної, тому розглядати їх окремо буде недоцільно. БДДШ будується на забезпеченні безпеки дитини, і тільки за її наявності можливо сформувати ті громадянські компетентності, які так необхідні в сучасному українському суспільстві.

Сама концепція БДДШ базується на таких основних принципах:

- Організація навчання учнів з акцентом на розвиток життєвих навичок.
- Підвищення кваліфікації педагогічних працівників з ключових аспектів безпеки дорожнього руху.
- Формування безпечного та сприятливого для дитини освітнього середовища.
- Забезпечення ефективного самоврядування через планування, управління, активну участь і партнерську взаємодію.

Якщо НУШ це загальна новітня система впроваджена в освіту, то БДДШ це один з механізмів її реалізації. Вона передбачає забезпечення права дітей на навчання у безпечній і сприятливій школі — місці, де діти і дорослі почуваються

захищено і комфортно. Така школа створює атмосферу єдності, надає можливість для самореалізації, вселяє надію та зміцнює впевненість у майбутньому. Відповідно, дана концепція інтегрує усі основні Компоненти НУШ: компетентнісне навчання учнів, підвищення кваліфікації вчителів, сприятливе освітнє середовище та ефективне самоврядування.

У контексті останніх реформ, що надають закладам середньої освіти дедалі більшу автономію, така концепція дозволяє всім зацікавленим сторонам оцінити рівень безпеки, психосоціального комфорту, ефективності навчання та самоврядування закладу на основі сукупності відповідних показників.

Цими показниками можуть бути рівень успішності школярів, фахова підготовка вчителів або будь-які інші аспекти, що впливають на перебіг навчального процесу.

Індивідуальний підхід до кожного навчального закладу. Він полягає в тому, щоб на основі системного аналізу сильних та слабких сторін школи, сформуванню комплексний план вдосконалення закладу. Це було майже неможливо реалізувати при централізованій системі освіти.

Система БДДШ покликана реалізувати програму Кабінету Міністрів України, яка передбачає до 2025 року створення у кожній школі сприятливого освітнього середовища, забезпечення якісного навчання учнів та постійне вдосконалення професійної майстерності педагогів.

В Україні вже було апробовано дану методику і вона базується на кращому досвіді зарубіжних шкіл. До даної концепції можна віднести такі фундаментальні поняття як «Безпечна школа», «FRESH — універсальна рамка для ефективного забезпечення здоров'я у школах», «Школа сприяння здоров'ю», «Школа, дружня до дітей», «Індекс здоров'я» та інші аспекти³¹. Перейдемо до кожної з моделей окремо.

³¹ Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи НУШ. Міністерство освіти і науки України. Алатон. 2022. URL: chrome-extension://efaidnbmninnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf (дата звернення: 11.07.2024)

Модель «Безпечна школа». Будь-яка дитина має право на власну безпеку. Саме тому в концепції БДДШ зроблено на цьому вагомий акцент. Сама модель безпечної школи це досить об'ємне поняття, яке може включати низку аспектів, в залежності від умов кожного окремо взятого навчального закладу. Але все ж можна виділити основні принципи, які будуть спільними для будь-якої школи. Серед них: запобігання дитячої праці, торгівлі людьми, тортур, тілесних покарань, сексуальних домагань, знуцань, зловживань та різного роду експлуатації, стихійних лих або збройного нападу.

Модель «FRESH — універсальна рамка для ефективного забезпечення здоров'я у школах». Поняття досить нове для українського суспільства, але включає в себе досить важливі чинники з якими дитина стикається щоденно.

Ця модель ґрунтується на чотирьох ключових принципах: забезпеченні рівного доступу до медичних послуг у школах, освіту з питань здоров'я з акцентом на розвиток навичок, наданні медичних і оздоровчих послуг, а також організації якісного харчування у навчальних закладах³².

Модель «Школа сприяння здоров'ю». Як на мене ця модель є надважливою, адже маючи досвід старої системи навчання в школі, можна стверджувати, що досить часто питання здоров'я дитини відсувалося на другий план, а саме навчання і отримання позитивних оцінок відігравали ключову роль. В цій моделі зазначені такі важливі аспекти:

- Забезпечує належні умови для навчання та розвитку дітей шляхом облаштування приміщень, ігрових зон та їдальні, а також турбуючись про безпеку.
- Стимулює учнів і вчителів вести здоровий спосіб життя та пропонує різноманітні можливості для зміцнення здоров'я.
- Сприяє розкриттю вроджених здібностей кожного учня та формуванню впевненості в собі.

³² Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи НУШ. Міністерство освіти і науки України. Алатон. 2022. URL:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf (дата звернення: 11.07.2024)

- Будує міцні взаємини між усіма учасниками освітнього процесу, а також між школою та місцевою спільнотою.
- Застосовує інтерактивні методи навчання для формування у дітей відповідального ставлення до власного здоров'я.
- Надає теоретичні знання та практичні навички, необхідні для прийняття обґрунтованих рішень щодо здоров'я та охорони довкілля.

Модель «Школа, дружня до дітей». Ця модель включає в собі всі попередні і передбачає всебічний розвиток усіх дітей і повну реалізацію їх творчого потенціалу. Зокрема, вона базується на принципах забезпечення безпечного, інклюзивного та підтримувального середовища для навчання й розвитку. Така школа орієнтована на створення умов, де кожна дитина почувається захищеною, прийнятою і мотивованою до навчання, незалежно від соціального статусу, статі, етнічного походження чи фізичних можливостей.

Модель «Індекс здоров'я школи». Модель досить прогресивна і новітня для української освіти. Цей інструмент, створений Центром профілактики і контролю захворювань, є основним засобом для проведення оцінки та розробки планів щодо забезпечення безпеки та здоров'я в освітніх закладах. Сама модель складається з восьми основних компонентів:

1. Середовище та політика у сфері здоров'я.
2. Навчання здорового способу життя та зміцнення здоров'я.
3. Фізичне виховання та інші програми фізичної активності.
4. Послуги з харчування.
5. Послуги з охорони здоров'я.
6. Консультування та надання психологічної і соціальної допомоги.
7. Підготовка персоналу та популяризація здорового способу життя серед працівників школи.
8. Залучення сім'ї та громади.

Саме ці індекси і дозволяють повноцінно оцінити той чи інший навчальний заклад по ефективності впровадження НУШ.

Тим не менш, головна ідея моделі БДДШ полягає в тому, щоб визначити систему показників, за якими можна виміряти рівень безпеки і комфорту закладу

освіти. Це відбувається шляхом оцінювання рівня наближеності конкретного закладу до «еталонної школи» за визначеною системою показників. До поняття еталонної школи входять 159 критеріїв, які і є основним орієнтиром при оцінюванні рівня навчального закладу. Серед них 28 які дають змогу встановити відповідність закладу освіти стандартам.

Як саме відбувається процедура оцінки. Здебільшого вона відбувається за допомогою анкетування. Учасників дослідження просять порівняти свою школу з представленим зразком ідеальної школи та вибрати відповідний варіант відповіді. Таким чином вдається визначити, на якому рівні знаходиться заклад освіти і що саме треба покращити.

Цикл самовдосконалення закладу освіти. Це один з прикладів індивідуального підходу до кожного навчального закладу. Загалом існує 4 цикли, які поетапно впливають на покращення умов навчання. Серед них:

- 1) Експрес-оцінювання закладу освіти основними учасниками навчально-виховного процесу на відповідність еталонній моделі.
- 2) Комплексний аналіз і планування змін у навчальному закладі.
- 3) Забезпечення навчального закладу ресурсами для навчання, моніторингу.
- 4) Упровадження моніторингу та оцінка заходів щодо вдосконалення школи.

Ці чотири етапи для їх позитивного впливу на школу мають регулярно повторюватись. Саме це дає можливість створювати план змін, який буде індивідуально розроблений для кожного навчального закладу.

Треба зазначити, що всі ці прогресивні зміни в освіті мають підкріплюватися конкретними практичними кроками. Тому необхідно ще раз наголосити на чотирьох основних чинниках, які допоможуть органічно імплементувати систему БДДШ в українську освіту:

- 1) За допомогою моделі БДДШ можна оцінити, наскільки школа відповідає встановленим стандартам. Ця модель має чітку структуру і базується на візуальному представленні даних.

2) Завдяки моделі БДДШ школа стає невід’ємною частиною місцевого співтовариства, взаємодіючи з органами місцевої влади та іншими інституціями.

3) Модель БДДШ забезпечує швидку та зручну оцінку школи за допомогою онлайн-інструментів. Це дозволяє залучити до процесу оцінювання всіх зацікавлених сторін.

4) Завдяки системному підходу модель БДДШ дозволяє школі постійно розвиватися та адаптуватися до змін.

Вчитель це та професія, яка повинна подобатися і якій потрібно навчатися. Хорошими педагогами та вихователями стають не одразу. На сучасному етапі підготовки майбутніх вчителів можна виокремити три основні умови, які забезпечують успішність педагогічної діяльності в наш час:

- засвоєння психолого-педагогічних знань як системи;
- співвідношення систем знань між собою, перегляд їх відповідно до завдань пізнання і конкретних умов використання;
- засвоєння не тільки знань, а й способів їх застосування на практиці, а також здобування нових³³.

Саме цикл підготовки що стосується психолого-педагогічної діяльності формує основні компетентності майбутнього вчителя. До них можна віднести набуття соціальних та професійних знань, педагогічних навичок та мислення. В процесі навчання майбутні вчителі мають вивчати такі дисципліни як педагогіка, загальна психологія, основи педагогічної майстерності, а також займатися науково-дослідною роботою.

Сам процес професійної підготовки педагогів досить складний, адже має враховувати багато аспектів педагогічної діяльності, зокрема психологічних. Перш за все він повинен бути орієнтований на створення організаційно-педагогічних умов для професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя. Це є ключем до ефективної підготовки фахівців. Головна задача вчителя

³³ Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів, Одеса. 2006. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/729/1/%d0%9f%d0%b0%d1%80%d1%88%d1%83%d0%ba%20%d0%a1%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d0%b0%20%d0%9c%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf> (дата звернення: 24.01.2023)

– керувати навчальним процесом і його механізмами таким чином, щоб учні розвивалися всебічно³⁴. Як і будь яка діяльність вона має свою структуру. Різні дослідники по різному підходять до визначення основних елементів педагогічної діяльності. Найбільш оптимальним на мій погляд є підхід Кузьменко Н.. Вона виділяє наступну структуру педагогічної діяльності, яка складається з конструктивного, організаторського, комунікативного та гностичного компонентів³⁵. Ознайомимося з кожним компонентом.

Конструктивний компонент передбачає підбір тієї навчальної інформації, яка буде якомога краще засвоєна учнями. Він охоплює процеси планування, проектування й організації навчально-виховного процесу відповідно до поставлених цілей та умов. Також майбутній вчитель має проектувати свою поведінку у процесі взаємодії з учнями на уроках. Сама конструктивність полягає також у здатності педагога передбачати труднощі, які можуть виникнути у дітей під час засвоєння матеріалу. З огляду на це, фахівець в сфері освіти має розробляти ефективні шляхи подолання таких ситуацій.

Організаторський компонент передбачає аналіз та компонування інформації перед безпосередньою її подачею учням, а також систематизує для майбутнього вчителя розуміння різних видів діяльності учнів і усвідомлення власних дій в тій чи іншій ситуації. Педагог виступає організатором не лише навчання, а й розвитку учнів у колективі, сприяючи формуванню соціальних і комунікативних навичок. Успішність організаторського компоненту залежить від здатності педагога мотивувати, враховувати індивідуальні особливості учнів, створювати атмосферу співпраці та взаємодії.

Комунікативний компонент забезпечує формування сприятливих відносин з усіма суб'єктами освітнього процесу: учнями, їх батьками, адміністрацією навчального закладу, представниками громадськості. Він є одним з тих

³⁴ Гоменюк І.В. Загальна характеристика педагогічної діяльності. 2022. URL: <http://surl.li/ptbha> (дата звернення: 25.01.2024)

³⁵ Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів, Одеса. 2006. URL: <http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/729/1/%d0%9f%d0%b0%d1%80%d1%88%d1%83%d0%ba%20%d0%a1%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d0%b0%20%d0%9c%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf> (дата звернення: 25.01.2023)

компонентів, який вимагає від педагога найбільш фахового підходу до своєї діяльності. Перш за все, це стосується його здатності до встановлення контакту, вміння чітко і зрозуміло викладати матеріал, а також гнучкість у реагуванні на індивідуальні потреби як учнів, так і їх батьків.

Гностичний компонент. Спрямований на вивчення інших людей з метою подальшого впливу на них в інтересах освітнього процесу. Дослідження вікових та індивідуально-психологічних особливостей людей дає можливість проаналізувати переваги та недоліки власної діяльності³⁶. Завдяки гностичному компоненту педагог може ефективно планувати, реалізовувати та оцінювати освітній процес, адаптуючи його до потреб і можливостей учнів. Крім того, цей компонент постійно вдосконалюється через самоосвіту наукові та обмін досвідом, забезпечуючи розвиток педагогічної майстерності як самого представника освіти, так і підвищення її якості в цілому.

Підготовки вчителів саме молодших класів має свої особливості. Зокрема зміст психологічно-педагогічної підготовки має бути спрямований на формування у майбутніх педагогів наступних якостей:

- Самореалізація. Така якість передбачає впевненість в собі, що не дає можливості обмежити інтереси інших (дітей), а також розвивати їх творчі здібності.
- Самовизначення. Без особистого розуміння світу та сформованого світогляду майбутній вчитель не зможе ставити перед собою відповідні завдання і ефективно реалізовувати їх в процесі освітньої діяльності. Майбутній вчитель має розуміти свою роль у розвитку дітей та суспільства загалом, що дозволяє йому правильно визначати пріоритети в роботі й спрямовувати свої зусилля на досягнення педагогічних цілей.
- Самоорганізація. Дана якість притаманна кожній людині, але для вчителя має вкрай важливе значення. Він має мати елементарні навички

³⁶ Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів, Одеса. 2006. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/729/1/%d0%9f%d0%b0%d1%80%d1%88%d1%83%d0%ba%20%d0%a1%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d0%b0%20%d0%9c%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf> (дата звернення: 25.01.2023)

психологічної саморегуляції, йти до поставленої мети не дивлячись на труднощі, а також вміти ефективно комунікувати, перш за все з учнями.

- Самореабілітація. Робота з дітьми є досить складною як психологічно, так і фізично. Майбутній вчитель має вміти долати конфлікти та несприятливі ситуації без нервових перенавантажень, вміти відстояти свою думку культурними засобами³⁷. Тому надзвичайно важливими є здатність до самовідновлення, вміння виходити з конфліктних ситуацій, справлятися зі стресом, підтримувати здоровий баланс між роботою і відпочинком. Педагог має володіти навичками аналізу ситуацій, адекватної самооцінки та позитивного мислення.

Окрім безпосередньо навчання, кожен педагог молодших класів має мати навички класного керівника. Оскільки початкова школа є своєрідним наступником дошкільної освіти, саме вона покликана забезпечити подальший розвиток та становлення особистості. З огляду на вищезазначене, роль класного керівника в початковій школі можна визначити як ключову в наступних аспектах:

- максимальний розвиток кожної дитини;
- збереження її ідентичності та неповторності;
- розкриття її потенціалу;
- забезпечення розумового фізичного та духовного удосконалення.

Класний керівник як ніхто інший у виховному процесі може безпосередньо вплинути на формування громадянських компетентностей дитини. Але перш за все, сам майбутній педагог повинен працювати над собою в цій сфері. Під час навчання, «важливим етапом у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності є самостійна робота. Вона проводиться з метою стимулювання і зацікавленості студентів у результатах навчання та об'єктивної оцінки знань з методики навчання

³⁷ Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів, Одеса. 2006. URL:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/729/1/%d0%9f%d0%b0%d1%80%d1%88%d1%83%d0%ba%20%d0%a1%d0%b2%d1%96%d1%82%d0%bb%d0%b0%d0%bd%d0%b0%20%d0%9c%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bb%d0%b0%d1%97%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf> (дата звернення: 25.01.2023)

суспільствознавства; здійснюється самоконтроль та перевірка власних знань через виконання завдань у модульному середовищі. Студенти самостійно формують методичну папку, яка вміщує навчально-методичний матеріал до уроків «Я у світі» (легенди, загадки, прислів'я, приказки, розповіді, цікаві відомості з енциклопедій, цікава та невідома інформація; проблемні ситуації та завдання тощо)»³⁸.

Також треба зазначити, що не менш важливим етапом підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення уроків «Я у світі» є педагогічна практика.³⁹ Вона є невід'ємною частиною підготовки майбутніх учителів початкової школи. Вона дозволяє студентам закріпити теоретичні знання на практиці, розвинути необхідні професійні навички та підготуватися до самостійної роботи в школі.

В цьому контексті перед закладами вищої освіти стоїть важлива місія, яка вимагає впровадження інноваційних технологій навчання, що базуються на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки та творчій діяльності вчителя. Нові виклики в сучасній початковій освіті потребують переосмислення існуючих підходів до підготовки професійних кадрів, зокрема мають передбачати формування особистісно-орієнтованої моделі освіти, загальнолюдських цінностей та коректну організацію освітнього середовища. Це три базові навички які повинен отримати майбутній фахівець.

Тим не менш, НУШ передбачає велику кількість аспектів, які не були знайомі ще декілька років тому. Тому одним з ключових аспектів і викликів для системи початкової освіти сьогодні є підвищення професійної кваліфікації учителів початкових класів. Як було зазначено в листі МОН від 23.05.2019 року

³⁸ Черненко Г. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів. *Молодий вчений*. 2017. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=molv_2017_3_118 (дата звернення: 18.02.2024)

³⁹ Черненко Г. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів. *Молодий вчений*. 2017. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=molv_2017_3_118 (дата звернення: 18.02.2024)

«Навчальні ресурси для підготовки педагогічних працівників мають доведену ефективність впливу на рівень знань, вмінь і готовності педагогічних працівників щодо компетентнісного навчання учнів у відповідних галузях. За онлайн-курсами пройшли навчання й отримали електронні сертифікати 60 тисяч педагогів України, а кількість переглядів курсів з 93 країн світу становить понад 9,7 млн.»⁴⁰. Такі дані вказують на те, що за досить короткий період Міністерство освіти України змогло знайти ресурси для пошуку та імплементації відповідних баз даних для навчання вихователів початкової школи. Звісно динаміка ознайомлення з вищезгаданими курсами зменшувалась через Covid-19 та повномасштабне вторгнення. Наведемо декілька прикладів курсів підвищення кваліфікації.

Треба зазначити, що курси підвищення кваліфікації розділені на окремі теми, комплекс яких і створює справжні громадянські компетентності яким має приділятися час на уроках. Тож загалом курси поділені за такими темами:

- 1) Програма навчального курсу «Теоретичні основи формування здоров'язбережувальної компетентності»;
 - 2) Програма навчального курсу «Вчимося жити разом Теоретичні основи формування соціальних навичок дітей і підлітків»;
 - 3) Програма навчального курсу «Теоретичні основи компетентнісного навчання за інтегрованим курсом «Я досліджую світ»»;
 - 4) Програма навчального курсу «Освіта на основі життєвих навичок. Теоретичні і методичні основи»;
 - 5) Програма навчального курсу «Безпечна і дружня до дитини школа. Ключові ідеї і засадничі принципи»;
- Програма навчального курсу «Заклади освіти в умовах епідемії»⁴¹.

⁴⁰ Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи НУШ. Міністерство освіти і науки України. *Алатон*. 2022. URL:

chrome-extension://efaidnbmninnnigpcjpcglclefindmkaj/https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf (дата звернення: 12.07.2024)

⁴¹ Підвищення кваліфікації. *Портал превентивної освіти*. 2024. URL: <http://autta.org.ua/ua/PidvuschennyaKvalifikacii> (дата звернення: 12.07.2024)

Ознайомлення та вивчення вищезазначених курсів дозволяє сформувати у вчителя ті компетентності, які відповідають вимогам сучасної української освіти. Тим не менш, відповідно до тематики роботи, нас найбільше цікавить курс під назвою «Теоретичні основи компетентісного навчання за інтегрованим курсом «Я досліджую світ»». На початку курсу одразу визначено цільові групи для навчання: педагогічні працівники початкової школи, методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, керівні кадри (заступники директора з виховної роботи). Сам курс підвищення кваліфікації має дві форми. Перша передбачає тільки дистанційне проходження, а друга додатково включає практичні заняття. Практика передбачає ведення уроків в школі з відповідним обладнанням 9 годин сумарно. На мою думку закріплення теоретичних знань має бути невід'ємним етапом у курсах з підвищення кваліфікації, а не вибірковим.

Зокрема в програмі зазначаються очікувані результати після її проходження. Їх поділяють на три компетентності: знання, вміння та ставлення.

До знань відносять:

- класифікацію і склад різних видів компетентностей;
- теоретичні і методичні основи інтегрованого навчання;
- психолого-педагогічні особливості розвитку дітей та підлітків;
- зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ»;
- основи педагогічної технології компетентісного навчання;
- інтерактивні методи викладання, що забезпечують залучення, партнерство і активне навчання на ситуаціях, наближених до реального життя дітей і підлітків.

Наступними йдуть уміння. До них відносять:

- класифікацію різних видів компетентностей;
- складання плану дій щодо практичного застосування набутих знань у професійній діяльності;
- використання інтерактивних методів навчання;
- підтримування доброзичливої атмосфери в класі;
- організація відпрацювання практичних умінь
- надавати і отримувати зворотній зв'язок;
- організовувати активне обговорення;

- використовувати інструменти оцінювання.

І остання з трьох видів компетентностей яка має бути набута внаслідок проходження курсу – ставлення. Вона передбачає:

- відкрите і позитивне ставлення до дітей і підлітків;
- повага до виявів різноманітності та мультикультурності, толерантність;
- прагнення справедливості, рівності, соціальної відповідальності;
- бажання і готовність постійно підвищувати свій професійний рівень.

Щодо оцінювання підготовленості фахівців в кінці курсу, проходить два етапи перевірки знань. Спочатку оцінюється теоретична підготовка вчителя. Вона передбачає три рівні: самоперевірка під час вивчення окремих тем, обов'язкове проходження тесту за модулями та підсумковий тест. Також у разі позитивного проходження теоретичної частини (а це 90 % правильних відповідей), фахівцю надається відповідний сертифікат, який засвідчує про його компетентність з того чи іншого курсу.

Другий етап це практична частина курсу (за її наявності). В цьому випадку механізм оцінювання набагато простіший. Практична компонента оцінюється педагогічним колективом закладу освіти за результатами проведення курсантом одного уроку (заняття).

Теоретична частина навчання складається з восьми частин і включає вісім модулів. За період вивчення кожної з частин курсу, педагог набуває таких компетентностей:

Перша: глобальні виклики і пріоритети освіти XXI століття; фокус на розвиток здібностей і компетентностей; зміна ролі школи у житті дитини; головні завдання і принципи НУШ; ключові компоненти компетентісного навчання.

Друга: поняття і види компетентностей; базові психосоціальні компетентності; ключові компетентності за переліком ЄС; компетентності за видами множинного інтелекту; ключові і галузеві компетентності НУШ; ознаки компетентісного навчання.

Третя: ключові ідеї курсу; зміст і очікувані результати.

Четверта: розвиток і механізм дозрівання структур головного мозку дитини; особливості розвитку учнів 1-4 класів.

П'ята: огляд методів навчання; структура уроку-тренінгу.

Шоста: умови ефективного навчання; способи ефективного навчання; навчальне середовище у класі; концептуальна рамка «Безпечна і дружня до дитини школа».

Сьома: оцінювання рівня і прогресу навчальних досягнень учнів; особливості освітніх програм, що базуються на компетентні стому підході; формувальне оцінювання в курсі «Я досліджую світ».

І остання восьма частина передбачає опанування основних ресурсів для навчання учнів та фінальну підготовку вчителів⁴².

Державні і недержавні заходи які спрямовані на підвищення професійної кваліфікації вчителів, так чи інакше впливають на рівень освіченості дітей, в тому числі і в сфері формування громадянських компетентностей. Загальна ерудиція педагога дає можливість доносити до дитини інформацію простіше та доступніше, що в свою чергу сприяє кращому сприйняттю різних видів інформації школярем.

3.2. Можливі шляхи залучення батьків до формування у дитини громадянських компетенцій

Сім'я та школа – це два основні стовпи, на яких формується особистість дитини. Ефективна освіта має забезпечувати гармонійне поєднання домашнього виховання та шкільного навчання. Саме в ранньому віці закладаються

⁴² Програма навчального курсу Теоретичні і методичні основи інтегрованого курсу Я досліджую світ. Київ. 2020. URL:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://autta.org.ua/files/files/3_2_%20%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83%203_2%20%D0%94%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%AF%D0%94%D0%A1.pdf
(дата звернення: 12.07.2024)

фундаментальні основи світогляду дитини, а батьки відіграють у цьому процесі вирішальну роль.

В даному контексті необхідно створити певний симбіоз між шкільним навчанням та методиками які застосовуються в ньому зі звичним життям дитини вдома. Це можна зробити шляхом активного залучення батьків до освітнього процесу, що є критично важливим саме у початковій школі. Такий комфортний простір для розвитку особистості дозволяє сформувати у дитини необхідний світогляд, здатність до критичного мислення та натхнення до пізнання світу. Одним з ключових питань сьогодення для української освіти є формування у дітей відповідних громадянських компетенцій. Оцінюючи існуючі виклики в суспільстві, сама ця риса є життєво необхідною для нового покоління українців. Залучення батьків до формування громадянських компетенцій дитини є ключем до успішного формування справжньої особистості, патріота своєї країни.

В Законі України «Про освіту» висвітлені основні засади та принципи педагогіки партнерства. Також в цьому нормативно правовому акті визначені права та обов'язки батьків, що підсилює їх відповідальність за навчання дітей та значно розширюють можливості участі у освітньому процесі. Зокрема в статті 55 цього Закону задокументовані права батьків. З них можна виділити право на обрання закладу освіти, можливість залучення до громадського життя, зокрема обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладу освіти, брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану та інші права⁴³. Це говорить про те, що батьки несуть пряму відповідальність про сталий розвиток своєї дитини і формування громадянських компетенцій не є виключенням.

Важливим документом у регулюванні громадянської освіти є Концепції розвитку громадянської освіти в Україні⁴⁴. В ній визначається, що «вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян оборонної свідомості, забезпечення безпеки та усвідомлення єдиних інтересів людини та

⁴³ Закон України Про освіту. 2017. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.12.2023)

⁴⁴ Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. 2018. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.12.2023)

держави, формування навичок, необхідних для активної участі в демократичному житті, вільному суспільстві, з метою заохочення та захисту демократії та верховенства права, а також розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, а також повагу та розвиток мов національних меншин та корінних народів, які проживають на території України». В наведеному нормативно правовому акті акцентується увага на необхідності формування громадянських компетентностей на всіх етапах становлення людини. Це говорить про те, що початкова школа є одним з фундаментальних важелів впливу на формування громадянських компетенцій на яких буде будуватися ієрархія подальшого розвитку дитини.

Становлення партнерських відносин між вчителями та батьками в контексті формування громадянських компетентностей дитини. Цей аспект залучення батьків до освітнього процесу є надважливим. Постійна комунікація між представником освітньої галузі та батьками дитини дозволяє створити атмосферу довіри, що впливає на мікроклімат в колективі. Індивідуальний підхід до створення необхідних умов для розвитку окремо взятої дитини є ключем до формування необхідних знань та навичок. Саме такий підхід можна створити шляхом плідної комунікації класного керівника з батьками.

Педагогіка партнерства – чітко визначена система взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу (здобувачів освіти, батьків, надавачів освіти)⁴⁵. Зокрема можна виділити основні принципи на чому ґрунтується вищезгадана педагогіка:

- принцип спільних інтересів та добровільності;
- ґрунтується на рівноправності та повазі до усіх учасників освітнього процесу;
- передбачає включення всіх учасників у активну освітню діяльність.

⁴⁵ Пригодій Т.М. Лисенко І.В. Іваницька Н.А. Формування ключових компетентностей здобувачів освіти на основі впровадження педагогіки партнерства, Чернівці. 2023. URL: <https://znayshov.com/FR/18588/769.pdf> (дата звернення: 07.12.2023)

Впровадження педагогіки партнерства збільшує можливі шляхи залучення батьків до формування громадянських компетенцій дитини. Одним з методів може бути проведення спільних екскурсій містом. Протягом такої екскурсії повинна бути висвітлена історія рідного краю, можливе залучення професійних фахівців, відвідування музеїв тощо. Наявність батьків поруч з дитиною створює атмосферу захищеності, тому молодий школяр зможе краще сприймати подану інформацію.

Головною проблемою залучення батьків до формування громадянських компетентностей дитини є пріоритети, яким вони надають перевагу. За даними Державного інституту проблем сім'ї та молоді існує наступне розподілення пріоритетів:

- 36% відсотків батьків вважають найголовнішим успіхи в навчанні;
- 19% надають перевагу вмінню своєї дитини спілкування з іншими людьми;
- Переймаються здоров'ям дітей 59% респондентів;
- І лише 8% надається успіхам у громадській діяльності⁴⁶.

Доцільним видається кардинальне переорієнтування від стереотипу про важливість про успіхи в навчанні до формування відповідних компетенцій дитини. І перш за все це мають зрозуміти самі батьки. Як зазначалось раніше, ключовим в цьому питанні є комунікація батьків з новою українською школою, яка зможе переорієнтувати мислення самих батьків і донести їм важливість формування громадянських компетенцій людини.

Зокрема підвищити відсотковий показник зацікавленості батьків до розвитку громадянських компетенцій своєї дитини можна за рахунок психологічно-педагогічного потенціалу самих закладів середньої освіти. В процесі надання допомоги батькам у вихованні дитини, зокрема у формуванні сприятливого внутрішньосімейного клімату, встановленні адекватних відносин між дорослими та дітьми, треба також проводити бесіди з самими батьками, щодо важливості формування громадянських компетенцій дітей з малечку.

⁴⁶ Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. 2019. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/187322/186631> (дата звернення: 07.12.2023)

Проблема того, що батьки приділяють замало часу саме цій компетентності своєї дитини, криється в їх необізнаності щодо важливості даної тематики. Самі тренінги можна проводити в позаурочний час, наприклад приділяти цьому частину часу на батьківських зборах, на спільних заходах або за бажання з кожною сім'єю індивідуально.

Дуже важливим аспектом навчання у початковій школі є індивідуальний підхід до кожної дитини. Реформа освіти дала поштовх для багатьох нововведень в процес навчання, зокрема було впроваджено особистісно орієнтоване навчання. Особистісно орієнтоване навчання – це навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самостійність⁴⁷. Для сприяння цьому необхідно використовувати вже вищезгадану педагогіку партнерства. Ніхто не знає дитину краще ніж її батьки. Для якомога швидшого і ефективного розкриття потенціалу дитини необхідно консультиватися з батьками щодо її захоплень, сильних та слабких сторін, прагнень та мрій. Реалізувати цю моделі на практиці можна за рахунок організації діяльності органів самоврядування, ділових ігор, проектної діяльності, психологопедагогічних практикумів, тренінгів тощо⁴⁸.

Головною умовою проведення цих заходів є активне залучення батьків у формуванні своєї дитини на основі її побажань та фізичного залучення перших у ігровий або інші процеси.

Доцільно зазначити, що в сучасному світі існує багато внутрішньосімейних деструктивних чинників, які негативно впливають на можливість батьків бути залученими до освітнього процесу і на емоційний клімат в сім'ї. Саме його хороший стан напряму впливає на повноцінне життя та соціалізацію дитини. Позитивні емоційні відносини усередині сім'ї позначаються на житті особистості вкрай позитивно, а дисгармонія чи нестійка емоційна прихильність і клімат - рівним рахунком навпаки.

⁴⁷ Губар О.М. Особистісно орієнтований підхід як один з принципів створення сприятливих умов для забезпечення прав та можливостей осіб з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі, Житомир.2019. URL:

<http://surl.li/ojsep> (дата звернення: 18.12.2023)

⁴⁸ Кириченко В.І. Організація партнерської взаємодії навчального закладу і батьків учнів, Київ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/3336/1/Kirichenko_Orhanizastiy_partnerskoi_vzaemodii.pdf (дата звернення: 18.12.2023)

Такі чинники як втомленість батьків після роботи, небажання брати участь у житті своєї дитини призводять до погіршення відносин в сім'ї, а отже мають негативний вплив на дитину, зокрема і в контексті формування в неї громадянських компетентностей.

В даному контексті сприяти вирішенню цієї проблеми може і навчальний заклад, зокрема класні керівники. Кожен фахівець цієї галузі має мати базові знання з соціальної роботи і включати її елементи в роботу з батьками. Це можна робити як на групових зустрічах, так і в індивідуальному порядку. Без впливу ззовні дану проблему буде вирішити доволі складно, тому своєчасне реагування на виникнення такої ситуації в сім'ї є вкрай необхідним для подальшого гармонійного розвитку дитини.

Залучення батьків до освітнього процесу несе в собі переваги для усіх учасників освітнього процесу: для педагогів, учнів, закладу освіти та для самих батьків. Щодо педагогів можна виділити наступні переваги:

- допомога в організації освітнього середовища;
- удосконалення освітньої програми;
- проведення занять за участі батьків;
- спільні позашкільні заходи (організація екскурсій, проектів, спільних походів тощо.)

Для учнів залучення батьків сприяє розумовому, моральному та духовному розвитку, формує почуття власної значущості як в сім'ї, так і в суспільстві та почуття захищеності в новому колективі.

Для закладу освіти співпраця з батьками дає можливість підвищити ефективність роботи школи, зміцнити зв'язки з родинами учнів. Також можлива підтримка школи з боку громади і батьків. Щодо самих батьків, то їх активне залучення до освітнього процесу дає можливість підвищити якість освіти, встановити розумне спілкування в родині та більш глибоке розуміння роботи педагогів⁴⁹.

⁴⁹ Коновальчук І.М. Педагогіка партнерства з родиною в умовах сучасної початкової школи, Житомир. 2021. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32820/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB.PDF> (дата звернення: 21.12.2023)

Висновки до розділу 3

Можемо констатувати, що інтеграція громадянської освіти в різні навчальні дисципліни, такі як історія, література та географія, допомагає молодшим школярам комплексно засвоювати свої права та обов'язки, а розвиток критичного мислення дозволяє дітям аналізувати суспільні процеси та приймати обґрунтовані рішення. Використання інтерактивних методів, таких як ігри, дискусії, проекти та рольові ігри, сприяє більш глибокому засвоєнню знань та формуванню практичних навичок.

Концепція «Безпечна і дружня до дитини школа» забезпечує безпеку та комфортне навчальне середовище, що є необхідною умовою для розвитку громадянських компетентностей. Принципи БДДШ, такі як навчання життєвих навичок, підготовка вчителів з питань безпеки та ефективне самоврядування, допомагають створювати сприятливу атмосферу для розвитку особистості.

Таким чином, питання національно-патріотичного виховання в Україні набуло особливої актуальності, вимагаючи системного підходу та інтеграції всіх учасників освітнього процесу. Сучасні виклики потребують не тільки регулювання на рівні нормативно-правових актів, а й активної участі як школи, так і сім'ї у формуванні загальнонаціональної культури. Взаємодія між навчальними закладами та батьками повинна будуватися на засадах партнерства, що сприятиме формуванню гармонійного та відповідального молодого покоління. Без цього процес виховання не може бути повноцінним і комплексним.

Щодо компетентності вчителів, то для успішного впровадження основних ідей НУШ вони повинні мати високу кваліфікацію, що забезпечується сучасними програмами підвищення професійної підготовки. Вони включають курси, спрямовані на розвиток професійних навичок, педагогічної майстерності та вміння працювати в інтерактивному середовищі. Зокрема, велика увага приділяється впровадженню компетентнісного навчання через інтегровані

курси, такі як «Я досліджую світ», що допомагає дітям засвоювати ключові знання через практичні ситуації.

Запровадження тотального виховного простору, що враховує індивідуальні особливості учнів, етапи їхнього розвитку, а також розмаїття форм співпраці між закладами освіти та родинами, стає ключовим аспектом у формуванні громадянської позиції дітей. Лише завдяки таким підходам можна буде досягти високих результатів у патріотичному вихованні, виховати молодь, яка з повагою ставиться до національних цінностей, розуміє свою відповідальність перед суспільством і державою.

Проблемою залишається те, що багато батьків недооцінюють важливість громадянських компетенцій, акцентуючи увагу на успіхах у навчанні своєї дитини. Для зміни цього підходу необхідна ефективна комунікація між школою та батьками, а також активне залучення батьків до освітніх процесів. Це дозволить створити атмосферу довіри і підтримки, що позитивно впливатиме на розвиток дитини як особистості.

Ефективне вирішення питань партнерських відносин у сфері національно-патріотичного виховання дозволить забезпечити міцний фундамент для майбутнього країни. Це створить передумови для формування покоління, яке буде не тільки обізнане про свої права та обов'язки, але й активно братиме участь у побудові та зміцненні демократичних засад суспільства.

ВИСНОВКИ

Можна стверджувати, що реформа шкільної освіти в Україні була вимушеним кроком у відповідь на сучасні події та нові виклики. Це стало основною причиною змін. Країна потребувала нове покоління, здатне не лише аналізувати інформацію на основі знань, але й дивитися на ситуації з інших перспектив. Традиційні методи проведення уроків, які виявилися неефективними, спричинили появу нових підходів у викладанні. Як результат, були створені інноваційні курси, орієнтовані на гармонійний розвиток дитини. Один із таких курсів — інтегрований курс «Я досліджую світ». Основні відмінності нової освітньої системи від попередньої полягають у новому розумінні процесу навчання, нових методах оцінювання та індивідуальному підході до кожної дитини.

Курс "Я досліджую світ" об'єднує знання з різних дисциплін, таких як природничі науки, суспільствознавство, етика, математика та мова, створюючи цілісний підхід до навчання. Це дозволяє дітям з раннього віку отримувати знання про світ і суспільство в контексті реального життя. Водночас практичні методи навчання, включаючи ігрові завдання, дискусії та групові проекти, дають можливість школярам застосовувати ці знання на практиці, розвиваючи навички критичного мислення та співпраці.

Громадянська освіта в початковій школі відіграє важливу роль у формуванні громадянської свідомості та активної позиції учнів. Вивчення прав і обов'язків через ігрові, обговорювальні та практичні методи допомагає дітям зрозуміти громадянські цінності та розвинути ключові навички для участі в суспільному житті. Використання ігрових форм навчання, дискусій, практичних завдань та інтерактивних засобів, як під час уроків, так і в позаурочний час, полегшує засвоєння складних громадянських понять. Ці методи допомагають молодшим школярам зрозуміти свої права та обов'язки, розвивають етичні цінності, соціальні навички та дають базові знання про функціонування суспільства.

Однією з важливих переваг курсу є орієнтація на індивідуальні особливості кожної дитини. Педагоги отримують можливість більш гнучко підходити до процесу навчання, адаптуючи завдання та методи до потреб конкретного учня. Це сприяє створенню комфортного середовища, в якому діти можуть розвиватися в гармонії з власними інтересами та здібностями, що в свою чергу сприяє глибшому засвоєнню громадянських та етичних цінностей.

На сьогодні питання національно-патріотичного виховання регулюється нормативно-правовими актами, які підкреслюють важливість побудови партнерських відносин між школою, викладачами та батьками для створення цілісної моделі виховання. Через низку подій у країні цей процес значно уповільнився, зокрема у сфері національно-патріотичного виховання. Це призвело до потреби створення комплексного виховного простору, що враховує індивідуальні особливості, етапи навчання та різні форми співпраці між освітніми закладами та сім'єю. Тому питання налагодження партнерських відносин у вигляді громадянсько-державного управління закладами освіти залишається актуальним. Ефективне вирішення цих завдань дозволить повністю реалізувати цілі національно-патріотичного виховання молоді.

Інтеграція курсу "Я досліджую світ" є лише початковим етапом у побудові нової системи освіти в Україні. Подальший розвиток та вдосконалення курсу може забезпечити ще більш глибоке розуміння громадянських питань та навичок у молодого покоління. Адаптація програми до нових викликів, таких як цифрова грамотність та глобалізація, дозволить учням краще орієнтуватися в сучасному світі та робити внесок у розвиток суспільства.

На сьогодні питання національно-патріотичного виховання регулюється нормативними актами, які підкреслюють важливість встановлення партнерських відносин між школою та батьками для створення цілісної моделі виховання. Через низку подій у країні цей процес значно загальмувався, що призвело до необхідності створення єдиного виховного простору, враховуючи індивідуальні особливості учнів, етапи навчання та різноманітні форми взаємодії між освітнім закладом і сім'єю. Відтак, питання налагодження партнерських відносин у формі громадянсько-державного управління закладами освіти залишається

актуальним. Ефективне вирішення цих проблем сприятиме повній реалізації завдань національно-патріотичного виховання молоді.

Україна відчула потребу в новому поколінні людей, здатних не лише аналізувати інформацію на основі своїх знань, а й поглядати на події під іншим кутом. Традиційні методи проведення уроків виявилися неефективними, що стало стимулом для розробки нових підходів до навчання. В результаті з'явилися абсолютно нові курси, орієнтовані на дитину та її гармонійний розвиток. Одним із таких курсів став інтегрований курс «Я досліджую світ». Суттєвими відмінностями нової системи освіти від старої є нові підходи до навчання, оцінювання учнів і індивідуальний підхід до кожної дитини.

Також у ході роботи було проведено педагогічний експеримент на базі Острозького ліцею №1. Його результати показали, що за три місяці інтенсивного проходження курсу «Я досліджую світ» у дітей значно покращилося розуміння своїх прав та обов'язків, правил поведінки в суспільстві та інших аспектів громадянських компетентностей. У якості додаткового практичного методу було використано інтерв'ю. По завершенню експерименту, класний керівник досліджуваного класу поділився своїм баченням рівня сформованості громадянських компетенцій у своїх дітей. З його слів, інтегрований курс «Я досліджую світ» у поєднанні з інтерактивними методами навчання значно покращує рівень знань дітей і сприяє їх повноцінному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1) Андрусенко І.В. Котелянець Н.В. Агєєва О.В. Особливості реалізації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах нової української школи».

URL:<https://is.gd/KI4w78> (дата звернення: 12.12.2023)

2) Бабко Т. Банах О. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи. 2020.

URL:<https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraytsivnykiv/Method-Babko.pdf> (дата звернення: 07.12.2023)

3) Бахмат Н.В. Кравчук О.В. Сучасні підходи до навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі. Перспективи та інновації науки. 2022.

URL:<https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10150/1/50-119-PB.pdf#page=37> (дата звернення: 12.12.2023)

4) Безпечна і дружня до дитини школа в контексті реформи НУШ. Міністерство освіти і науки України. *Алатон*. 2022.

URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf (дата звернення: 12.07.2024)

5) Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Гірська школа Українських Карпат. 2015. № 12–13. С. 26–37.

6) Бібік Н. М., Араджионі М.А. Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу. 2018.

URL:<http://archive.ussf.kiev.ua/images/news/2018.09.04/Rozvyvaemo%20gromadyanski%20kompetentnosti%20z%201%20klasu.pdf> (дата звернення: 12.12.2023)

7) Бібік Н.М. Навчально-методичний комплекс з курсу «Я досліджую світ» як інноваційний курс компетентнісно орієнтованого навчання, Київ. 2020.

URL:https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/k_zbirnyk_mater_2020_perf.pdf#page=12 (дата звернення: 12.12.2023)

8) Бібік Н. Павлова Т. Особливості навчання в 4 класі інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

URL:https://lib.iitta.gov.ua/728991/1/Organization_of_educational_proces_PR_INT-66-71.pdf (дата звернення: 13.12.2023)

9) Бірюкова О.В. Педагогічні умови формування громадянської компетентності молодших школярів. 2022.

URL:<https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/9917> (дата звернення: 12.12.2023)

10) Буднік І. Реформування творчого освітньо-виховного середовища під час вивчення технологічної освітньої галузі у курсі «Я досліджую світ». 2022.

URL:<http://vippo.org.ua/files/school/2022-1680087175186409.pdf#page=164> (дата звернення: 12.12.2023)

11) Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. 2019.

URL:<http://mir.dspu.edu.ua/article/view/187322/186631> (дата звернення: 07.12.2023)

12) Васютіна Т. Коваль Т. Тарасенко О. Особливості організації групової роботи учнів початкової школи засобом інструментарію швейцарсько-українського проекту DOCCU – розвиток громадянських компетентностей в Україні. 2021.

URL:http://aphn-journal.in.ua/archive/44_2021/part_1/44-1_2021.pdf#page=223 (дата звернення: 12.12.2023)

13) Вікторенко І. Федь І. Обґрунтування методичної системи навчання учнів початкової школи інтегрованого курсу «Я досліджую світ», Слов'янськ. 2021.

URL:<http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/236448/234966> (дата звернення: 13.12.2023)

14) Волошенко О.В. Матвєєва Н.П. Соціально-педагогічні умови співпраці навчального закладу з батьками як фактор підвищення якості освіти, Черкаси.2016.

URL:<https://is.gd/GcMIEu> (дата звернення: 12.12.2023)

15) Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : – Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. — 128 с

16) Галінська Н.Ю. Формування соціальних компетентностей молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» засобами групового навчання, Кривий Ріг. 2023.

URL:<https://is.gd/mCCJ6h> (дата звернення: 12.12.2023)

17) Григоренко В. Інтеграційний потенціал технологічної освітньої галузі в курсі «Я досліджую світ» початкової школи. 2023.

URL:http://aphn-journal.in.ua/archive/63_2023/part_1/63-1_2023.pdf#page=245 (дата звернення: 13.12.2023)

18) Гринджук Н.О. Взаємодія школи та сім'ї як важлива складова формування особистості. 2017.

URL:<https://cusu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-standovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6225-vzayemodiya-shkoly-i-simy-i-yak-vazhlyva-skladova-formuvannya-osobystosti> (дата звернення: 07.12.2023)

19) Грицько В.В. Формування правової культури молодших школярів як нагальна проблема сучасності. 2018.

URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23640> (дата звернення: 12.12.2023)

20) Грошовенко О.П. Жовнич О.В. Коваль Т.В. Використання технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». 2022.

URL:<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/5065/4468> (дата звернення: 13.12.2023)

21) Гусар А.В. Інтегрований курс «Я досліджую світ», Рівне. 2023.

URL:<https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/4088> (дата звернення: 13.12.2023)

22) Давидюк М.С. Формування громадянської компетентності молодших школярів засобами візуалізації на уроках «Я досліджую світ» у початковій школі, Рівне. 2023.

URL:<https://is.gd/cgTSbd> (дата звернення: 12.12.2023)

23) Дешко О.О. Дубровська Л.О. Курс «Я досліджую світ» у реалізації принципу педагогіки партнерства НУШ.

URL:[http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/%D0%9C%D0%90%D0%9A%D0%95%D0%A2_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20\(2\).pdf#page=45](http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/%D0%9C%D0%90%D0%9A%D0%95%D0%A2_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20(2).pdf#page=45) (дата звернення: 12.12.2023)

24) Дядечко А.К. Формування громадянської компетентності засобами інтегрованого курсу «Я досліджую світ». 2020.

URL:https://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/2000/3/formuvania_gromad.pdf (дата звернення: 13.12.2023)

25) Єсьман І.В. Педагогічна освіта батьків молодших школярів в умовах нової української школи. *Педагогічний альманах*. 2021.

URL: <https://pedalmanac.site/index.php/main/article/view/243/208> (дата звернення: 07.12.2023)

26) Задорожна Г.С. Формування правосвідомої особистості в контексті соціалізації та правового виховання дітей і молоді.

URL:<https://www.journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/download/hspedagog13%281%29.2022.41-48/14582> (дата звернення: 12.12.2023)

27) Задорожна І.О. Громадянське виховання учнів початкової школи. *Збірник наукових статей*, Люблін. 2023.

URL:http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_53/53-32.pdf#page=74 (дата звернення: 12.12.2023)

28) Закон України Про освіту. 2017.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 14.12.2023)

29) Здір Д. Взаємозв'язок школи та сім'ї у вихованні та формуванні особистості молодого школяра, Черкаси.

URL:https://eprints.cdu.edu.ua/3575/1/rodzinka_2019%20-292-294.pdf (дата звернення: 07.12.2023)

30) Ішук Л.М. Підходи щодо реалізації ідей педагогіки партнерства на рівні школа – батьки. 2019.

URL:<https://conf.zippo.net.ua/?p=270> (дата звернення: 07.12.2023)

31) Калита Н. Формування основ національно-патріотичного виховання в учнів початкової школи. 2019.

URL:<http://mir.dspu.edu.ua/article/view/187040> (дата звернення: 12.12.2023)

32) Каньоса Н.Г. Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами. 2015.

URL:<https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Kanosa-N.H.-Teoriia-ta-metodyka-spivpratsi-DNZ-z-rodynamy.pdf?id=e0ded606-2f7f-48fa-94a1-e157029ed6d1> (дата звернення: 07.12.2023)

33) Кириченко В.І. Організація партнерської взаємодії навчального закладу і батьків учнів, Київ.

URL:https://lib.iitta.gov.ua/3336/1/Kirichenko_Orhanizastiy_partnerskoi_vzaemodii.pdf (дата звернення: 12.12.2023)

34) Кіян Л.А. Формування громадянської компетентності на уроках суспільного циклу. *На урок*. 2020.

URL:<https://naurok.com.ua/formuvannya-gromadyansko-kompetentnosti-na-urokah-cuspilnogo-ciklu-175429.html> (дата звернення: 12.12.2023)

35) Клітченко Л. Формування громадянської компетентності учнів початкових класів. 2016.

URL:https://gromadjangayvoron.blogspot.com/2016/01/blog-post_64.html (дата звернення: 07.12.2023)

36) Ковальчук, О. Формування соціальної компетентності в учнів початкових класів на уроках «Я досліджую світ», Суми. 2021.

URL:<https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/11714> (дата звернення: 13.12.2023)

37) Колосова О.В. Формування у молодших школярів уявлень про права та обов'язки інноваційний підхід, Вінниця.

URL:<https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/download/4335/3740> (дата звернення: 12.12.2023)

38) Коновальчук І.М. Педагогіка партнерства з родиною в умовах сучасної початкової школи, Житомир. 2021.

URL:<http://eprints.zu.edu.ua/32820/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB.PDF> (дата звернення: 12.12.2023)

39) Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. 2018.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2023)

40) Костюк Л.Б. Муляр Н.М. Формування громадянської ідентичності школярів засобами правової культури. 2020.

URL:<https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/987/946> (дата звернення: 12.12.2023)

41) Круглашова А.М. Ротар Н.Ю. Цікул І.В. Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз : навчальний посібник, Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. 184 с.

42) Кучерява Н.О. Взаємодія сім'ї та школи у формуванні особистості школяра.

URL:<https://vseosvita.ua/library/embed/0001h8-f194.doc.html> (дата звернення 07.12.2023)

43) Лалак Н.В. Бобела Ю.В. Сучасний підхід до моделювання уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Освіта і наука*. 2021.

URL:<https://is.gd/A5MUnz> (дата звернення: 12.12.2023)

44) Матішак М. Формування соціальної компетентності: напрями співпраці педагога з батьками молодших класів. 2015.

URL:https://www.researchgate.net/publication/311572121_FORMUVANNA_SOCIALNOI_KOMPETENTNOSTI_NAPRAMI_SPIVPRACI_PEDAGOGA_Z_BATKAMI_MOLODSIH_SKOLARIV (дата звернення: 07.12.2023)

45) Моргачова Л.Д. Національно-патріотичне виховання учнів початкових класів. *Modern research in world science*, Lviv. 2023.

URL:<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15348/1/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-29-31.01.23.pdf#page=723> (дата звернення: 12.12.2023)

46) Нестеренко Т. Громадянська компетентність учнів як складова громадянської освіти в початковій школі. 2009.

URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/21679/1/Nesterenko.pdf> (дата звернення: 07.12.2023)

47) Паршук С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів, Одеса. 2006.

URL:<http://surl.li/obvut> (дата звернення: 12.12.2023)

48) Педагогічна рада на тему: «Значення творчого потенціалу класного керівника для формування ключових компетентностей учнів» *Лицей № 33 міста Житомира*. 2023.

URL:<http://33.zosh.zt.ua/pedagogichna-rada-na-temu-znachennya-tvorchogo-potenczialu-klasного-kerivnyka-dlya-formuvannya-klyuchovyh-kompetentnostej-uchniv-2/> (дата звернення: 12.12.2023)

49) Польовик Л.В. Співпраця сім'ї та школи у формуванні етичних норм та цінностей молодших школярів, Ніжин. 2018.

URL:http://www.ndu.edu.ua/storage/2018/2018_07_11_mater_konf.pdf#page=192 (дата звернення: 07.12.2023)

50) Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. 2018.

URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.12.2023)

51) Програма навчального курсу Теоретичні і методичні основи інтегрованого курсу Я досліджую світ. *Київ*. 2020.

URL:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://autta.org.ua/files/files/3_2_%20N%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83%203_2%20%D0%94%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%AF%D0%94%D0%A1.pdf (дата звернення: 12.07.2024)

52) Пригодій Т.М. Лисенко І.В. Іваницька Н.А. Формування ключових компетентностей здобувачів освіти на основі впровадження педагогіки партнерства, Чернівці. 2023.

URL:<https://znayshov.com/FR/18588/769.pdf> (дата звернення: 07.12.2023)

53) Пургіна Л. Засоби розвитку пізнавальної активності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

URL:<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20323/1/22.pdf> (дата звернення: 13.12.2023)

54) Пуш О.А. Яцик Т.А. Степанюк В.В. Сучасні концепції громадянського виховання в НУШ. *Наука і техніка*.

URL:<https://cutt.ly/5wAXu7yR> (дата звернення: 12.12.2023)

55) Роговець О.В. Педагогічні умови громадянського виховання молодших школярів, Київ.

URL:https://lib.iitta.gov.ua/2348/1/Rogovets_2012_book_3.pdf (дата звернення: 02.12.2023)

56) Савченко О.Я. Початкова освіта в контексті ідей нової української школи.

URL:<https://is.gd/ww6noa> (дата звернення: 12.12.2023)

57) Січко І.О. Використання інтегрованого підходу на уроках «Я досліджую світ» в умовах нової української школи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2020.

URL:<https://cutt.ly/lwAC4nc8> (дата звернення: 12.12.2023)

58) Солодовник Л. Громадянська компетентність як елемент формування особистості учня у школі.

URL:<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20322/1/21.pdf> (дата звернення: 13.12.2023)

59) Соха Н.В. Викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у вищих навчальних закладах в контексті нової української школи. 2021.

URL:https://af.khadi.kharkov.ua/fileadmin/F-AUTOMOBILE/%D0%A4%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8/science/3_%D0%A2.pdf#page=247 (дата звернення: 13.12.2023)

60) Соціально-педагогічні умови співпраці навчального закладу з батьками як фактор підвищення якості освіти / укладач: Замулко О.І., завідувач лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій КНЗ «ЧОППОП ЧОР». – Черкаси, 2016.- 258 с.

61) Стребна О.В. Формування в учнів значущих для українського народу цінностей на урок громадянської освіти. *Таврійський вісник освіти*. 2009.

URL:<http://academy.ks.ua/wp-content/uploads/2014/05/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-%E2%84%9626.pdf#page=148> (дата звернення: 12.12.2023)

62) Сухопара І.Г. Тимощук М. Особливості застосування технології едьютейнмент на уроках «Я досліджую світ». *Молодий вчений*. 2021.

URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39014/1/Sukhopara_I_Tymoshchuk_M_HDVE.pdf (дата звернення: 13.12.2023)

63) Тараненко Л.В. Формування особистості учнів через співпрацю з батьками. *На урок*. 2020.

URL:<https://naurok.com.ua/formuvannya-osobistosti-uchniv-cherez-spivpracyu-z-batkami-139343.html> (дата звернення: 07.12.2023)

64) Тарасенко О.В. Розвиток громадянських компетентностей при організації STEM-освіти в рамках курсу «Я досліджую світ», Вінниця. 2021.

URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39055/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%2023-24.11.2021%20%D1%80..pdf#page=83> (дата звернення: 12.12.2023)

65) Теоретико-практичні засади партнерської взаємодії соціономічної та освітньої сфер: зб. наук. праць за матер. міжрегіонального науковометодичного онлайн-семінару за ред. Л. О. Данильчук. Хмельницький: 2022. 224 с.

URL:<http://surl.li/nzxbs> (дата звернення: 07.12.2023)

66) Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. 1-2 клас. 2022.

URL:https://fedorovka1-school.eddy.school/wp-content/uploads/sites/1440/2024/02/ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 06.01.2024)

67) Тубова Т.О. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». 2022.

URL:<https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/SCIENTIFIC-PROGRESS-INNOVATIONS-ACHIEVEMENTS-AND-PROSPECTS-9-11.10.22.pdf#page=225> (дата звернення: 13.12.2023)

68) Філіпова О. Формування громадянсько-правової культури молодших школярів.

URL:https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_2/visnuk_79.pdf (дата звернення: 12.12.2023)

69) Цуркан Т.Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи. 2018.

URL:https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/dysertatsiya-na-sajt_Tsurkan-Taya.pdf (дата звернення: 07.12.2023)

70) Чайковська Г.Б. Освіта для сталого розвитку в сучасній початковій школі: умови впровадження. 2021.

URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/22922> (дата звернення: 13.12.2023)

71) Черненко Г. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування громадянської компетентності у молодших школярів. *Молодий вчений*. 2017.

URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2017_3_118 (дата звернення: 12.12.2023)

72) Чернявська Н.І. Організація співпраці педагогів, батьків та учнів. 2020.

URL:<https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13afb3a0-f6f5-4d18-93bc-43ae0e042276/content#page=391> (дата звернення: 07.12.2023)

73) Шайнюк С. Педагогіка партнерства в умовах Нової української школи. *На урок*. 2022.

URL:<https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-pedagogika-partnerstva-v-umovah-novo-ukra-nsko-shkoli-285358.html> (дата звернення: 07.12.2023)

74) Шквир О.Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва, Хмельницький. 2005.

URL:<https://cutt.ly/swAXnCNi> (дата звернення: 12.12.2023)

75) Шульга А.В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з батьками молодших школярів з неповних сімей, Чернівці. 2017.

URL:http://ipood.com.ua/data/avtoreferaty_i_dysertatsii/2017/Diser_Shulga_.pdf (дата звернення: 12.12.2023)

76) Якименко В.П. Взаємодія школи, сім'ї та громади як важлива складова формування особистості громадянина-патріота.

URL:<https://docs.google.com/document/d/1O-PyblswwUHLM4o1pN72df-EQM6czSnESXUeNebI5X4/preview?hgd=1> (дата звернення: 07.12.2023)

77) Balot R.K. Greek Political Thought. Malden, MA and Oxford: Blackwell Publishing, 53-54. 2006.

URL: <http://surl.li/ozigy> (дата звернення: 07.01.2024)

78) Smith A.C. Polis and personification in classical Athenian art. Monumenta Graeca et Romana. Leiden; Boston: Brill, 6. 2011.

URL: <http://surl.li/oziiis> (дата звернення: 07.01.2024)